

AKADEMİ MECMÛASI

Sâmiha AYVERDİ
Kemal Yurdakul AREN
Şefik CAN
Nâzik ERİK
Muhsin KALKIŞIM
Ömer OKUTAN
Fahreddin OLGUNER
Ahmet Yüksel ÖZEMRE
Mustafa USLU
Bayram YÜKSEL
İ. Aydın YÜKSEL

YIL: 23

NİSAN 1994

SAYI: 2

AKADEMİ MECMUASI

YIL: 23

NİSAN 1994

SAYI: 2

KUBBEALTI AKADEMİ MECMÛASI, üç ayda bir çıkar.

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı
adına sâhibi ve
Yazı İşleri Müdürü
İlhan AYVERDİ

Yayın Danışmanları:
Prof. Dr. Mustafa Fayda
Prof. Dr. Mustafa Tahralı
Prof. Dr. Kâzım Yetiş
Dr. İbrahim Aydın Yüksel
Prof. Dr. Semahat Yüksel

Yurt içi abone ücreti: 160.000 TL.

Yurt dışı abone ücretleri (posta ücreti dâhil):

Almanya : 35 DM, A.B.D. : 30 A.B.D. Dolar,
Fransa : 115 Frank, İngiltere : 29 Sterlin,
S. Arabistan : 80 S.A. Riyal

Abonelerin değişen adreslerini bildirmeleri ricâ olunur.

Yazı işleri için haberleşme adresi:

Peykhâne Sok. Nu. 3 34400 Çemberlitaş/İstanbul

Tel: (0 212) 516 23 56 Fax: (0 212) 517 14 60

Posta çeki numarası: 337056

Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı

Mecmûamızdaki yazılar kaynak gösterilerek iktibas edilebilir.

Basıldığı Yer: Onur Grafik Ltd. Tel: (0 212) 516 10 72-İstanbul

İÇİNDEKİLER

Kavafın Oğulları	Sâmiha AYVERDİ	5
Sâmiha AYVERDİ'den Çocuklarımıza		10
Daha Dün Gibi	Nâzik ERİK	12
Toplumların Yükseliş Sırlarından Biri de İlimlere Duyulan İlgidir	Prof. Dr. Ahmet Yüksel ÖZEMRE	18
Gökten İnen Mâide	Kemal Y. AREN	30
Yenikapı Mevlevîhânesinin En Son Mesnevîhânı Tâhirü'l-Mevlevî	Şefik CAN	34
İslâm Medeniyeti ve Türk Dili	Dr. M. Muhsin KALKIŞIM	41
Almanya'da Dil Hizmetleri	Dr. Mustafa USLU	45
Cemâleddin Aksarâyî'nin İçinde Yetiştigi Fikrî ve Felsefî Ortam	Doç. Dr. Fahreddin OLGUNER	52
Âilede, Okulda ve Toplumda Eğitim	Ömer OKUTAN	60
Milletlerin Hâfızası	İ. Aydın YÜKSEL	65
Sâmiha Ayverdi'nin Birinci İrtihal Yıldönümü Merâsimi Hakkında	Prof. Dr. Bayram YÜKSEL	73

Kubbealtı Akademi Mecmûası, 4.10.1976 da Millî Eğitim Bakanlığı tarafından alınan karar mucibince 8.11.1976 târihli Tebliğler Dergisi'nde, 660-10290 sayı ve 11664 genelge numarasıyla tavsiye edilmiştir.

KAVAFIN OĞULLARI

Sâmiha AYVERDİ

Kavaf Hıdır Efendi'nin, keçi derisinden yaptığı sert terlikleri İstanbul piyasası pek tutmaz, o da Anadolu'da müşteri bulmak üzere hayli yorulurdu.

Kendisine yardım eden iki oğlu durmadan babalarına bu sert ve giymi rahatsız terlikler yerine Mercan piyasasında gördükleri yumuşak ve çeşidi bol, câzip mallardan üretmesini tavsiye ederlerdi. Ama, gerek büyük oğlu Osman gerek küçük oğlu Nûri her ne diyecek olsalar, bir kulağından girer ötekinden çıkar ve böylece de bildiğinden şaşmazdı. Halbuki Mercan'ın Kavaflar Çarşısı'nda müşterisi dolup taşan öyle dükkânlar bulunuyordu ki, neden kendilerinin köhne ve bakımsız dükkânları hiç değilse onlar gibi müşterilerle dolup taşmasını?

İşte baba ve iki oğlunun birlikte meydana getirdikleri keçi derisi terliklerin satışı beş kişilik âileyi ancak kıt kanaat geçindirmekte idi.

Şâyet kız kardeşleri dikiş dikerek üç beş kuruş kazanmayacak olsaydı, evin âcil ihtiyaçları için yan çizen Hıdır Efendi yüzünden âdetâ âile çıplak kalırdı.

* * *

Gerek Osman'ın, gerek Nûri'nin çoktandır, akılları hep Almanya'ya giderek kazançlı bir başka iş tutmakta olduğu halde, bu arzûlarını babalarına açmaya cesâret edemiyerek anneleri ile konuşmakta idiler.

Evlâtlarına çok düşkün olan kadıncağız ise, dört kaşlı denen çok yakışıklı oğullarının yüzlerine bakmağa dahî kıyamayarak, onların gurbete gitmelerine bir türlü gönlü râzı olmamakla berâber ve kocasının, dükkânında değişiklik yapmaya râzı olmayışına rağmen gene de oğullarının babalarını kıracak bir hareket yapmaması için onlara yumuşak davranmaktan geri kalmıyor ve: "Babanızı hoşlukla râzı edin, baba hatırı kıran iflâh olmaz, elbette bir gün izin verir!" diyerek oğullarına analık nasîhati vermekten geri kalmıyordu.

Kadıncağızın duâları müstecap olmuş ve gençler babalarını kandırmış, sonra da sağa sola çırpınıp bir yolunu bularak nihâyet kendilerini Almanya'da bulmuşlardı.

İki gencin de istedikleri, bir ayakkabı atölyesinde iş bulmaktı. Buldular da. Zîra ne de olsa elleri yatkın ve tecrübeli, işbilir gençlerdi.

Amma işin yanı sıra, eğlence hayâtına da yer vermeleri yaşadıkları ülkenin gereği idi. Türk işçilerinin hemen hepsi, iş yerlerinden çıkar çıkmaz, soluğu barlarda, diskolarda, gazinolarda alıyor, canlarını buralara atarak, vur patlasın çal oynasın dercesine, günün yorgunluğunu gidermeğe uğraşıyorlardı.

Alman kızları da öylesine sokulgan ve yatkın idiler ki, hele Osman gibi ender bulunan yakışıklı ve çok güzel bir gençten nasıl kaçabilirlerdi? Hem ne diye kaçsınlardı? Osman gibi dil bilmez, fakat ateşli ve yakışıklı müstesnâ bir gençten kim uzakta durabilirdi? Bir akşam Osman, dostluk kurduğu kız ile dans ederken, yanlarına yaklaşan bir Alman delikanlısı, kızı kolundan çekerek: "Beni aldatmaya kalkışma, seni de dostunu da yakarım!" deyince Osman'ın kanı başına çıktı. Az çok öğrenmiş olduğu almancası ile delikanlıyı tersledi.

Önce ağız dalaşı ile başlayan kavga, kısa zamanda döğüşe dönmüş-tü. Böylece bulundukları eğlence yerinin bardakları, camları, şişeleri tuz-la buz hâline gelince içeri giren polis, kavgayı durdurmuştu. Bu işte mü-him olan, yumruklamayı başlatanın, kavgacıardan hangisi olduğunun bi-linmesi idi. Sirk oyuncularını seyreder gibi kavgayı tâkip edenlerin hepsi de, ilk tokatı vuranın kendi vatandaşları olduğunu gördükleri hâlde, Osman'ı göstermişlerdi. Böylece polisin yanı sıra doğru karakola, oradan da kısa bir soruşturmada sonra hapishâneye atılivermişti. Ancak birkaç gün sonra kardeşini hapishânede ziyârete izin alabilen Nûri, Osman'a ihtiyâcî olan harçlığı da verdi. Osman dertliydi, verdikleri yiyeceklerin berbattan da kötü olduğunu söyledikten sonra: "Sen benim gibi atak ve deli fişek değilsin. Fabrikadaki işini bırakma, çalış, bilmediklerini öğren-meğe gayret et.. Ne yaparsak yapalım, ergeç bizi buralardan kovacaklar. Ama onlar kovmadan biz dayanamayacak ve ekmeğimizi gene kendi top-raklarımızda aramak zorunda kalacağız. Bu ülkede bize ekmek olamaya-cağını unutma. İnsan hakkı der dururlar, lâftan öte geçmeyen bir yalan.. Yumruğu Alman atmamış olsaydı, ne kavga kızıdır ne de ben hapishâne köşelerine düşerdim. Allah'ın bir kulu çıkıp doğruyu söylemedi. Hiç te-reddütsüz yalancı şahit olmaktan utanmadılar. Beni delice sevdiğini söy-leyen Alman kızı bile, aleyhime konuştu. Ben beş ay sonra buradan çık-acağım. Verdikleri yemekler çok berbat ama, benim için bundan da kötü-sü hapishânenin pisliği. Sanki her taraf domuz ahırî gibi dayanılamaya-cak, boğulacak kadar kötü kokuyor. Üstünde yattığım ota benzeyen yata-ğın kokusunu koklayınca, annemin haftada bir değıştirdiğı misk kokulu yatak çarşaflarını düşünmemek nasıl mümkün olabilir?" dedi.

Osman kardeşini görünce öylesine coşmuştu ki, susmak nedir bir türlü bilmiyordu. "Benim gibi yoktan türlü saçma sebeplerle hapishâneye düşmüş Türk gençleri buralara geldiklerine geleceklerine bin pişman. Se-ni bilmem ama ben çıkar çıkmaz memlekete geri dönüp keçi derisinden terlik yapma işine devam etmeğe can atıyorum." dedikten sonra ancak susabildi.

* * *

Oğulları gittikten sonra, Hıdır Efendi'nin keçi derileri ile âdetâ arası açılmıştı. Öyle ki bunları, oğullarını elinden almış bir düşman gibi görmekte idi.

Amma işe bakın ki, günün birinde, gelip geçerken dükkânına uğrayarak yârenlik ettiği bir eski müşterisi çıka gelmişti. Adamın elinde bir tomar kâğıt da bulunuyordu. Hemen söze başlayarak: "Hıdır Efendi, bizim oğlan da kız da yabancı mekteplerde okudular, ikisinin de ayrı ayrı abone oldukları mecmûalar vardır. Bu defa aralarındaki eklerde, ayakka-bı ve terlik gibi modeller de çıkmış.

Bunlar, bizimkileri hiç alâkadar etmez. Ben hemen, çocuklar sakın atmayın, belki de bizim Hıdır Efendi'nin işine yarayabilir, diyerek aldım ve işte hepsini sana getirdim." dedi.

Hıdır Efendi, mecmûadaki resimleri çok beğenmişti. Ama altındaki târifnâme denecek yazıları okuyamazdı ki.. Bunu müşterisine söyleyince adam: "Bizimkilere okutur sana getiririm." deyince ferahlayan Hıdır Efendi'nin, hayli zamandır içinde düğümlemiş dertler, birden şifâ bulmuş gibi oluvermişti. Öyle ya, oğulları onun inadını yenememiş, keçi derisinden başka deri kullanmamakta ısrar eden babalarını bir türlü kandıramamışlardı.

Ama şu an, sanki karşısında bir ufuk açılmışcasına sevinen Hıdır Efendi vakit kaybetmeden yeni bir işe başlamanın yollarını aramaya koyulmuştu bile.. Öyle ki, kısa zamanda dükkân, kadın erkek ve çocuk terlikleri ile dolup taşmaya başlamış ve bundan en fazla hoşlanan da bizzat Hıdır Efendi olmuştu.

* * *

Oğulları kendisinden Almanya'ya gitmek izni alırken Hıdır: "Ne yapalım, mâdem istiyorsunuz gidin, ama unutmayın ki, tilkinin dönüp do-laştıktan sonra geleceği yer kürkcü dükkânıdır." demekten de geri kalmamıştı.

Ne ki onların dönmeleri husûsunda, az çok ümitli idi ise de, daha senesi olur olmaz geleceklerini hiç de beklemiyordu. Geldiler, ama sebebi ni ne o sordu, ne de oğulları anlatmak istediler. Hattâ her iki taraf de sorup soruşturmadan o kadar uzak kalmışlardı ki, dükkânın câmekânında da, raflarında da alışık olmadıkları zarîf ve zevkli terlikleri seyretmekle iktifâ ettiler.

* * *

Hıdır Efendi'nin iki oğlunu memleketten kaçırın kendi inadı ve uyuşukluğu idi ise de, şimdi geri dönüşlerinin sebebinin, yabancı yumruğu yemiş olduklarından ileri geldiği pek âlâ da belli oluyordu.

Belki bu hız ve öfke ile günün birinde bu gençler bir fabrika sâhibi olacaklardı. Gene belki de babalarını baştâci ederek tecrübelerini boşa çıkarmadan köşesinde oturtacaklardı.

Hıdır Efendi'nin ilerilere kadar uzanan hayâl gücü, ona daha neler düşündürmekte idi ki, hepsi de isâbetli olabilirdi. Etraftan duyup öğrendiğine göre, iffetsiz ve sadâkatsız bir toplum olan Avrupa'dan kaçarcasına geri gelen gençler, bundan sonra, hasretini duydukları bir nâmus terâzisinde ölçülmüş âile hayâtına kavuşarak çoluk çocuk sâhibi olacaklardı.

* * *

Hıdır Efendi mes'uttu, hem oğulları döndüğü hem de artık keçi derisi biçip dikmediği için...

*Aramızdan ayrıılışlarının 1. yılında,
Sâmiha Annemiz'in azîz rûhûna fâtihalarla...*

SÂMIHA AYVERDİ'DEN ÇOCUKLARIMIZA*

Mügül Andrews iki oğlu Oğuzhan ve Bekir için hâtıra olarak bizden bir ses bandı hazırlamamızı istedi.

Düşündük; bu bir hayırlı işdi, pekâla dedik. Fakat bir hayırlı fiil neden iki çocuğa münhasır kalsındı. Türkiye coğrafyasında daha nice Oğuzhan'lar ve Bekir'ler mevcut olduğunu göre keyfiyetin bütün bir gençliği kucaklamasında ne mahzur olabilirdi. Zîrâ yolumuz aslâ değişmiyen tabiat kânunları gibi, gelmiş geçmiş ve gelip geçecek zamanlarda da hükmü câri olmuş ve olacak prensipleri ihtiva etmekte olan bir yol idi ki; güzel ahlâk, doğruluk, îmân ve amel temelleri üstüne oturan bir anlayışdan hareketle tevhit şuûrunda karar kılan bir tarîkin beşeriyet için bir selâmet olduğu âşîkârdı. İslâm'ın ve neticede de hayatın varolması gereken bu yücelerden yüce anlayışının ne demek olduğu sorulursa, insanlık âleminin huzur ve sükûnu için vâsıl olması lâzım olan son nokta bütün yaradılış âleminde Hakk'ı görmektir dense revâdir.

Nasıl mı? Ne gibi mi?

Bütün yaradılmışlara Allah'ın mahlûku olarak mûamele etmek sûretiyle insaf, merhamet ve şefkatten ayrılmamak. Dürüst, faziletli ol-

(*) 2 Kasım 1984 târîhli bir ses kaydının metnidir.

mak. Zulüm ve hıyânetten kaçınmak. Her işlediği işte Allah'la alışverişte olduğunu bilerek bu anlayışa göre hareket etmek ve böylece de Hakk'ı birlemektir. Birisi bize kötülük edebilir. Bu onun vazifesidir. Ama bizim vazifemiz bu kötülüğe kötülükle karşılık vermek yerine iyilikle cevap vermektir. Zirâ karşınızdaki kendine düşeni yapıyorsa, bize de kendimize düşeni yapmak yakışıır. Hele intikam almaya kalkışmak ve beddua etmek insanoğlunu küçülttüğçe küçültür. Ve üstelik, hâşâ, Allah'a akıl öğretmek gibi olur ki, Yârabbî sen şu kuluna verilecek cezayı bilmiyorsun, onu ben tâyin ediyorum, şöyle cezalanmasını istiyorum demek yollu bir hatâ işlemek olur.

İslâm tek iplik üstüne dizilmiş tesbih taneleri gibi insanî ve medenî bir anlayışı bütün olarak beşeriyete hediye ettiğine göre, yeryüzünde her isteyen ondan faydalanabilir. Zirâ Allah Rabbülâlemin'dir. Ama biz bu birlik ve berâberlik anlayışının değerini takdir edemeyip o tesbihin ipini zedelemiş bulunuyorsak kabahat tesbihte değil bizdedir. Tevekkeli Pakistanlı şâir İkbâl "Kabahat İslâmiyette değil bizim müslümanlığımızdadır." dememiştir.

İşte kısaca söylemek istediğim şudur: Muhammedî ahlâkı yaşamayı hayâtınızın gâyesi yaparsanız mesut olursunuz. İslâm demek, insanoğlu'nun bir fazilet âbidesi hâline gelmesi demektir, vesselâm.

2 Kasım 1984
Fâtih-İstanbul

DAHA DÜN GİBİ

Nâzik ERİK

İnsan ömrü bu. İyi gün de var, kötü gün de var: Yaşarken kötü sanılıp sonunda şükredilen günler de. Dostlar da var, düşmanlar da: Dostluk isteyen dostlar, düşmanlık edeyim derken bilmeden hayra vesile olmuş düşmanlar da: Ama unutulmuyor işte! Düşmanlar, düşmanlıklar değil de ömre bedel, ömür boyu hayra vesile olmuş dostlar ve dostluklar! Sonradan arada bir selâm kalmasa bile hayırları unutulmuyor: Kendi hayâtımı düşünüyorum da... Meselâ... Evet, meselâ, ömrümün pek ciddi bir dönemecinde, bilerek bilmeyerek hayâtıma yeni, mutlu bir yön çizen bir "dost" vardır. Bana göre bir türlü gerçek mecrâsını bulamamış, lâyük olduğu huzûra erememiş, fakat hep koşan, hep arayan, hep hayrın peşinde olan bir güzel insan: Hüsnü Dikeçligil Beyefendi. Bir zor günde âriyet bir kitap verirken, o eserin bana kazandıracağı güç ve huzûru temenni etmiştir muhakkak! Fakat derecesini, sanırım lâyük ile aslâ tahmin edemezdi. Ne rütbe rahmete vesile olacağını da.

Yine rahmetle andığım mübârek bir insan: Tevfik Ararat Beyefendi. Onunla âşinalığımız resmî-meslekî toplantılar dolayısıyla idi. Ricam üzerine îmânlı bir yazar ile buluşmaya tavassut ederken işlediği hayrın derecesini belki tahmin bile edemezdi, ben de. Ama yıllar sonra bile, o buluşma esnasında geçen kısacık saatlerin ömre bedel saniyelerini dahî bütün canlılığı ile yaşarken, şükür ve minnetin derecesini tâyin zor geliyor.

Şimdi o yaz günü öğle sonunu daha açık, daha iyi hatırlıyorum. Saraçhane Parkı'ndan çıkıp Fevzipaşa Bulvarı'nda adım adım ilerlerken sormuştu: "Hanımefendi'yi nasıl tahayyül ediyorsunuz"? "Bilmem." diye-medim; çünkü o Kalem'e bir sıfat vermeyi hiç mi hiç düşünmemiştim. Kitapla içim öyle doluvermişti ki, suâle hiç yer kalmamıştı. Birden gözlerimin önüne Dudu teyzem geliverdi. Uzun, beyaz, çizgili, tisör entarisi her zaman temiz, beyaz tülbendi, belinde ince kuşağı ve dâima kuşağa takılı tesbihi ile Dudu teyzem. Rahmetli babacığım kapısını çalarken ona hep, "Derviş" diye seslenirdi. Çocukluğumda bu söz biraz sakıncalı ve de ithamkâr bir hitap, bir tâbirdi. Belki de ben öyle sanırdım; mâlum ya, bizler Cumhuriyet Çocukları idik. Âileden uzak, dışarda, mektepte büyümüştüm. Aklımın başıma geldiği, gerçekleri gördüğüm, ondakine ve onun gibilerdekine luzum ve ihtiyaç duyduğum zaman da, artık o yoktu. Ama ben teyzemin dindâr, îmânlı, otoriter bir hatun olduğunu hep bildim. İşte o hep, öyle giyinirdi. Onun etrafındaki yaşlı ve dindârlar da öyle giyinirlerdi, öyleydiler. Ama ben o anda Tevfik Ararat Beyefendi'ye bunları anlatamazdım: Sadece, "Kumral" diyebildim.

İki tarafı yeşillikli, iherlek bir kapının önünde durduk. Üç mü idi, beş mi? Mermer basamakları çıktık. Kapı açıldı. Ve ben kendimi hiç mi hiç alışık olmadığım bir gün ve değişik bir dekor içinde buluverdim. Sâde mi idi? Hayır. Zengin mi? Evet. Şatafatlı mı? Hayır, sakın. Fakat renkli... Ama sıcak.. Yumuşak.. Parlak ama göze batıcı değil. Sandalyelerin, koltukların yalnız kumaşlarının rengi-deseni değil, biçimi bile farklı.. Salonda, renk-biçim ve de tertip, öyle âhenkli dinlendirici ve mûnis ki... Âdetâ gönül okşayıcı... Köşedeki altın yaldızlı, içi değerini takdir edemeyeceğim, benzerlerine ancak Topkapı Müzesi'nden göz âşinalığım olan eşya ile dolu canlı, heybetli camekân ile.

Gâliba büzüldüm. Benim gibi salondaki diğer oturanlarda da sessiz bir bekleyiş var. Bir küçük tıptırtı oldu. O'nu yanımda buldum. Yan kapıdan, arka taraftan gelmiş olmalıydı. Uzun bir boy.. Zarf bir endâm. Başımı birden kaldıramamış olmalıyım ki, gözlerim ayakkabılara takıldı. Bej renkli, ince tek atkılı bir çift sandalet yanyana... Geniş, siyah beyaz, çubuklu vişne rengi jorjet bir elbise giymişlerdi... Elbisenin dirseklere

inen kolları kısa sayılırdı. Yâni bileklere kadar inmemiş ve de bilekten düğmelenmemişti. Başı da, evet başı da açıldı. Birden rahatladım.

Misafirler, benimle birlikte bekleyenler, şöyle bir toplandılar. İçimde beklerkenki saygılı tavrını muhâfaza eden, sâdece, merhûm Ararat Beyefendi idi. Konuşuluyordu. O âhenkli tathı, kibar ve sıcak sesin bir ara daha bir sert, daha bir otoriter havaya bürünüverdiğini hissettim...

- "Bunlar hep hıristiyan âlemin oyunu. Adamlar İslâm'a zarar verebilmek için fırsat gözlüyorlar. Ne demek namazı üç vakte indirmek. Şeriat-ı Muhammedî'ye de değişiklik kimin haddine?.."

Yeni fikirler, yenilikler peşinde olan, dinde reformu terviç ettiği hissedilen misâfire zerâfet ve nezâketle cevaptı. İkramlar tam zamanında yetişti. Çaylar verilirken gözüm rehberimdeydi. "Ye... iç..." diyordu sanki. Bu teşvikin mânâsını çok sonralar anlayacaktım.

Kapıdan çıktık... Akşam güneşi eteklerini İstanbul semâlarından topluyor gibiydi... Cadde, işinden evine dönenlerle kalabalıklaşmıştı. Hemen elimi çantama daldırdım. Ben kara gözlüklerimi takmaya çalışırken rehberim soruyordu:

- "Nasıl buldun?"

- "Zengin. Çok zengin." diyebildim. Anladı. Başka bir şey sormadı.

Ertesi bir gün yabancı mekânda yabancı bir telefonda ziyâretlerine izin ricâ ederken gözlük takmadım gayrı, aldırmadım.

Kapıyı kimin açtığını hatırlamıyorum. Garip değil mi, ne giydiklerini, nerede oturduğumuzu, neler konuştuğumuzu da. Söyledim... Hep söyledim, tam üç saat. Anlattım, anlattım. Konuştuk da. Sâdece Ömer Nasuhi Bilmen'in Büyük İlmihâl'ini tavsiye ettiklerini biliyorum. Çünkü ertesi gün uzun bir yolculuğa çıkacak olmama rağmen hemen iki kardeşim bir de kendim için, hem de on'ar liradan otuz lirayı verip üç kitap almıştım. Bir de İslâm'a hizmet edebilmek için para lazımdı. Öyle sanıyordum:

- "Efendim, hemen çıkınca bir piyango bileti alayım" dedim.
- "Cenab-ı Hak böyle hayırlı niyet için haramı nasip etmez."

Sustum... Sordular: "Kitaplarımı okumuş mu idiniz?" Hayır. Hem de Antakya Kız Lisesi'ne o güzel kütüphâneyi kurarken aldıklarımızın arasında "Ülker Fırtınası" ile birlikte durup dururlarken...

Yolcu idim. Göreve yeni bir mekânda başlayacak idim. Sınıflara yeni bulduğum kitapların yeni havasıyla giriyordum. Artık kim olduğumu, bu dünyaya nereden geldiğimi, niçin geldiğimi ne işe yarayacağımı ve nasıl yaşayacağımı öğrenir olmuştum... Yıllar geçi geçiveriyordu.

Ben Cumhuriyet çocuğu, laik öğretmen, tarîkatın ne olduğunu nereden bilecektim? Bilemezdim ki! Kimse de bana böyle bir şeyden bahsetmedi! Rengine boyandıkça, boyanabildikçe, boyanabildiğim kadarıyla çevreden gelen sesleri anlar oldum.

Mektepte öğrendiklerim ve öğrettiklerimden ayrı; zengin, milletime has, tabandan münevvere yaygınlaşmış, benimsenmiş bir kültürün varlığının farkına varıyordum gayrı... Mûsikîsi, şiiri, geleneği, göreneği ile köklü bir kültür. Onun içinde asırlar boyu yaşamış, gelişmiş bir tasavvuf kültürü değil sadece; yaşanmış ve de yaşanan bir inanç sistemi, imânlı bir hayat prensibi vardı. "Erkân", bu prensipten süzölmüş bir davranış biçimi, tarzı idi. İslâm toplumunda onu bilen, ona uyan, o düzen içinde yaşayanlar yaygındı da, ben yeni farkediyordum. Aslolan "edep"tir, deniyordu. Gerçek îmân sahipleri bu iki derin ve köklü değer arasındaki ilişki ve önceliği müdrik idiler. "Edep tâcını başına giy..." buyuruyordu Hazreti Şems. "Edeb"i kendine taç edenleri görüyordu. Beslendikçe ve ufuklarım genişledikçe muhterem yazar "Anam" oluyordu.

Bir gün bir mübârek "kişi" soruverdi: - "Ne yapar bu Hanımefendi?" O gün onun ne sormak, ne öğrenmek istediğini gâliba tam olarak anlayamadım. Sustum. Sustum ama zamanla gördüm. Hayır, O'nu değil O'nun vasfını da kelâm edemem ben; ama bana, o günlerdeki şartlar içinde bir yıkılmış enkaz hâline gelmiş bir garibe, bir ince eğitim sistemi ile, sâdece

yaşayarak ve yaşatarak, ne yaptığını, nereden nerelere götürdüğünü gördüm. Halbuki bu yolda bana erkân ve edeb'in sözü edilmemişti. Ama öğrenmiştim.

Âlemde kâdir, tâil, fâil, rahîm, rahman, âdil bir Allah vardı. Yalnız bir Allah. Bir de O'nun kullarına örnek olmak üzere lûtfedip gönderdiği Habib'i "İnsan"... İşte bunu bilendi. Örneğe uymak için, uymaya gayret ederek yaşıyandı. İnsan "olduğunun sırrına varan kişi" evvelâ bunu kabul etmeli idi. Niçin yaratıldığını nereden geldiğini bilmeli, sonra da nasıl yaşaması gerektiğini düşünmeli idi. Bu hususta gerçeği bulmaya çalışmalıydı. Günlük hayâtında, bütün davranışlarında, her nefes, ulaştığı bu gerçeği kendine rehber edinmeli idi.

Bunları ben ondan, onun kitaplarından öğrendim.

Bir mes'uliyet vardı temelde. "İnsan" sûretinde yaratılmakla başlayan ferdî bir mes'uliyet. Emâneti kabul edenin "Elestü bi Rabbiküm" hitâb-ı izzetine "Bela" demiş bulunmakla tekeffül ettiği mes'uliyet... Orada her neye tâlip olundu ise burada ona râzı olmanın zarûriliği. Günlük hayatı kolaylaştıran, güzelleştiren; yaşama gücünü çalışma zevkini artıran hısımlardı bunlar.

Rabbimin sırları, hikmetleri Kendi'ne âitti. Dilediğine dilediği kadarını, ihsân eder, âşikâr eylerdi. İnsanın, yâni Kul'un vazifesi sâdece kendi tâlip olduğu, kendine emrolunan şahsî mes'uliyetini bilmek, emrolunduğu gibi bu âlemdeki vazifesini yaparak Kul'ca-İnsan'ca yaşamaya gayret etmekte.

Nitekim, asırlar evvel bu mutlu yolun ilk yolcuları, ilk görenler işte böyle bilmiş, böyle yaşamışlardı. Onlar Kâinattaki bu tek hakîkate akılları ile îmân etmişlerdi. Ne mûcize beklemişlerdi, ne kerâmet.

Îmân ettikleri hakîkatin şartlarına da kendi hür irâdeleri ile uymuşlar ve "tatbik" etmişlerdi. Ne bir tâkip ne teşvik! Ne tereddüt, ne ihtiras ne de teşviş. Madem ki Rabbim "malı ile, bedeni ile hizmet"i emretmişti,

îmânın kemal'i de her nefes Allah için hizmet olmalıydı. Ashâbın Resûl'ü gören, O'nun mutlu gününe erenleri ömürlerini bu yolda sarfettiler. Kula gereken bu idi.

Yıllar geçti. Soranlar oldu.

- Yolunuz nedir?
- Elhamdülillah îmân ve İslâm.
- Ya ameliniz? dediler.
- Akıl ile îmân! İrâde ile tatbik. Her nefes hizmet!
- Ya tesbihiniz? dediler.
- Bizim tesbihimiz sabır.

Gaflete uyanıklık ve ilây-ı kelimetullah için her nefes hizmet. Fisebilillah, sâdece ve sâdece rızay-ı bâri için, ilây-ı kelimetullah için hizmet ve de muhabbet!

Huzûrun, dostluğun, sevginin dünyâsı bu. Bir tesâdüf, bir teşebbüs ve bir ziyâret ile ulaşılmış bir güzel dünya.

Zamanı mı? Daha dün gibi....

TOPLUMLARIN YÜKSELİŞİNİN SIRLARINDAN BİRİ DE İLİMLERE DUYULAN İLGİDİR*

Prof. Dr. Ahmet Yüksel ÖZEMRE

İLİMLERİN EN AZ 2500 YILLIK BİR GEÇMİŞİ VARDIR

Çeşitli bilimsel disiplinlerin temelleri insanoğlunun binlerce yıl süresince biriktirdiği gözlem ve bilgilere dayanır. Böylece her topluluk kendine özgü bir dil, bir dizi sembollerden oluşan sessiz bir iletişim aracı yâni bir yazı, bir sayı sistemi ve nihâyet bilimsel bir bilgi yumağı geliştirmiştir.

Sümer'de ve Bâbil'de altmışlık bir sayılama sisteminin kullanıldığını biliyoruz. Bugün bile zaman ölçümünde 60 saniyeyi 1 dakika, 60 dakikayı 1 saat olarak kabûl ederek hâlâ bu sistemi kullanmaktayız. Kayda geçmiş ilk astronomi bilgilerini ve bunlardan yararlanmayı de gene Sümerlilerde görüyoruz. Bugün kullanmakta olduğumuz takvimin menşei de Eski Mısır'a dayanır. Bu takvim 365 gün ihtivâ etmekte ve her dört yılda bir, bir gün ilâvesiyle 366 gün olmaktaydı.

Geometrinin temellerine ilişkin ilk bilgi birikimi ve uygulamaların ise Eski Mısır'da vukû bulmuş olduğuna dâir pek çok veri vardır. Nil'in

(*) **Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı'nda 10 Aralık 1993 günü konferans olarak takdîm edilmiştir.**

periyodik kabarmalarında sular altında kalan arâzîlerin sınırlarının sular çekildikten sonra yeniden tesbit edilerek mülkiyet hakkının korunması bu ülkede çok önemli bir sorundu. Bununla ilgili tapu ve kadastro işlemlerinin gerekliliği, ister istemez, insanlığın geometrik düşünce ile ünsiyetini arttırmıştır.

Greklere gelinceye kadar insanlık gözlem ve deneme-yanılma yoluyla, yalnızca, pratik olarak yararlanabileceği bilgi biriktirmiş fakat bugünkü epistemolojik kıstaslar çerçevesinde ilim üretememiştir. M.Ö. VI. yüzyıldan itibaren Greklerin sayesinde insanoğlunun "**âleme bakış açısı**"nda radikal bir değişiklik olmuştur. Ticâret ve politikadan başlayarak hayâtın her vechesinde mantığa dayalı bir akıl yürütmenin kudretini idrâk eden Grekler bu sâyede kâinat'ın yapısını ve yataklık ettiği olayların nasıl meydana geldiğini anlamayı ve açıklamayı, yâni bir yandan 1) bu olaylar, diğer yandan da 2) bu olayları meydana getiren unsurlar arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerde **değişmeden kalan kuralları** keşfetmeyi hedef almışlardır. İşte bu tutum bilgiden ilime giden sürecin: hem 1) başlangıcı ve hem de 2) yönlendirici motivasyonu olmuştur.

Matematiğin yol-yordamı (metodolojisi) Pitagoras (M. Ö. VI. yy) ve Euklidis (M. Ö. 315-255) tarafından geliştirilerek tesbit edilmiştir. Matematik düşüncenin tabiat olaylarına uygulanması ise olağanüstü gelişmelere yol açmıştır. Meselâ Eratostenis, geometrik mülâhazlar sayesinde, yeryüzü'nün çevresinin 39 400 km olduğunu, daha M.Ö. II. yüzyılda ölçmeyi başarmıştır.

Bunu izleyen dönemde matematiğin, diğer bütün ölçüme dayanan (yâni pozitif) ilimlerin ve dolayısıyla da her türlü tekniğin temeli olduğu idrâk edilmiştir. Bütün pozitif ilimleri hükmü altında tuttuğu için matematik bir yandan "**ilimlerin sultânı**", fakat aynı zamanda bütün pozitif ilimlerin gelişmesine hizmet ettiği için de "**ilimlerin hizmetkârı**" konumundadır. Romalıların su kemerleri ve su isâle hatları gibi bayındırlık hizmetlerinde sergiledikleri ve bugün herkesi şaşırtan ustalık ve hassâsiyet, bu yapıları matematikden yararlanarak ve matematik kesinliğe riâyet ederek yapmış olmalarından kaynaklanmaktadır.

Kendini âlemin merkezinde zanneden ve kendisinden başka medeniyetleri de bilmemezlikten gelen Batı, Rönesansı Avrupa'da ve XVI. yüzyılda başlamış gibi telâkkî eder. Oysa Rönesansı iki döneme ayırmak gerekir. Bunların ilki, Abbâsî Halifesi Me'mun'un (786-833) grekçeden ve süryâniceden arapçaya çevirttiği eserlerin İslâm âleminde yayılmasıyla Bağdat'da ve IX. yüzyılda başlamış olan "**Erken Rönesans Dönemi**"dir. Avrupa'da ortaya çıkan ve ilim yanından çok san'at yanı ağır basan Rönesans dönemine ise ancak "**Geç Rönesans Dönemi**" adı verilebilir.

Erken Rönesans Dönemi'nde İslâm âleminde felsefe ve özellikle metafizik ile hukuk büyük gelişmeye mazhar olmuş; ayrıca matematikte, fizikte, astronomide, kimyâda ve tıbda yeni sonuçlar elde edilmiş; bu son dört dal, kendilerine has metodolojilerinin gelişmesiyle, sistemleşerek bağımsız ilim statüsüne kavuşmuşlardır. Bu gelişme, İslâm âleminde, **Beytülhikme** denilen gerçek anlamda bilim akademilerinin, **Şemsiyye** denilen rasathânelerin ve **Medrese** denilen üniversitelerin yaygın bir biçimde kurulmalarını sağlamıştır.

Batılı kaynaklar üniversitelerin menşei olarak Roma İmparatorluğunda kurulmuş olan ilk hukuk okulunu gösterirler; oysa üniversite olabilmek için birkaç disiplinin birden aynı bir çatı altında okutulması gerekir. Bunu ilk sağlayan ise İslâm âleminin medreseleri olmuştur. Özellikle XII. ve XIII. yüzyılda Avrupa'dan pekçok öğrenci çekmiş olan ve felsefe, matematik, tıp, fizik, astronomi, kimyâ gibi ilimlerin temsil ve tedris edildiği Tuleytule (Toledo) ve Kurtuba (Cordoba) üniversiteleri o dönemden sonra Avrupa'da kurulan bütün üniversitelere model olmuşlardır. 1231 yılında imparator II. Frederik'in bir fermânıyla Sicilya'da kurulmuş olan "Salerno Tıp Okulu" da, başta tıp olmak üzere, İslâm âleminde gelişen ilimlerin Avrupa'ya aktarılmasında ilk basamak rolünü oynamıştır.

Avrupa kendi üniversitelerine kavuştuktan sonra yaklaşık üç yüzyıl boyunca eski grek bilginlerinin eserlerini, müslüman ilim adamlarının bunlara getirdiği yorumları ve ilimlere kazandırdığı yeni sonuçları hazmetmekle uğraşmıştır. XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise özellikle Kopernik, Kepler ve Galileo'nun eserlerinin verdiği dürtüyle pozitif

ilimlerin gelişimi Avrupa'da büyük bir ivme kazanmıştır. Bu ivme günden güne artarak bugünlere erişilmiştir.

Dikkat edilmesi gereken bir husus da bir yandan Avrupa mozaikini oluşturan küçükü büyüklü ülkelerin arasındaki siyâsî rekâbetin, diğer yandan kentleşmenin ortaya koyduğu zarûretlerin ve nihâyet bol yağışlı ve sert bir iklimin arz ettiği doğâl âfetlerin, avrupalıları, karşılaştıkları mes'eleleri çözmek üzere özellikle matematik ve mekanik gibi ilimlerden etkin ve verimli bir biçimde yararlanmağa yöneltmiş olduğudur. Bu motivasyonlardan genellikle mahrum olan rahat ve sâkin müslüman topluluklarına oranla, mühendisliğin her kolu Avrupa'da daha XIV. yüzyıldan itibaren hızla gelişmeğe ve toplumun refah düzeyi de bundan nasîbini almağa başlamıştır.

İLİMLERİN İSLÂM ÜLKELERİNDE GERİLEMESİNİN ZÂHİRÎ SEBEPLERİ

İslâm âleminde ilimlerin en parlak dönemi M.S. 750-1100 yılları arasında olmuştur. Bu şerefli çağ için bu yüzyılın başının meşhur ilim târihçisi George Sarton "İlim Târihi" isimli 6 cildlik âbidevî eserinde ilimlerin gelişim târihinin nîrengi noktalarını, her "yarım yüzyıllık kısmî çağa" merkezî bir şahsiyet tekâbül ettirerek tesbit ve tasnif etmiştir. Buna göre Sarton, meselâ M.Ö. 450-400 yılları arasındaki çağa Plâtun (Eflâtun) Çağı demek ve bunu Aristotelis'in, Euklidis'in, Arhimidis'in kiler ve diğerleri izlemektedir. M.S. 600-700 arasındaki iki çağın tamamına Çin Çağı demek daha doğru olur; çünkü Sarton'un sınıflandırmasına göre bu çağın her 50 yıllık dönemine iki çinli tekâbül etmektedir. Bunu izleyen 350 yıl boyunca ise, yâni M.S. 750-1100 arasında her 50 yıllık çağı, Sarton'a göre sırasıyla: Câbir, Harizmî, Râzî, Mes'ûdî, Vefâ, Beyrûnî ile İbnî Sinâ, İbn-ül Haysem ile Ömer Hayyâm aydınlatmaktadır. 350 yıl sürmüş olan bu parlak çağ ise dünyâ ilim târihinde İslâm Çağı olarak anılmaktadır.

George Sarton'un bu sınıflandırmasında avrupalı ilk isimler ancak M.S. 1100 yılından sonra ortaya çıkmaktadır. Bunlar, sırasıyla, Creomo-

na'lı **Girardo** ile **Roger Bacon**'dır. Sarton bu târihten sonraki devrelerde de, daha iki yüzyıl kadar, avrupalı ilim adamlarıyla birlikte **İbn Rüşd**'ü, **Nâsırüddin Tûsî**'yi ve kan dolaşımını İngiliz Harvey'den üç yüzyıl önce ortaya koymuş olan **İbnünnefis**'i zikretmektedir.

XIV. yüzyılın ortasından îtibâren İslâm âleminde ilim, pek ârızî birkaç parlamanın dışında, körelmeğe başlamıştır. Bunlar Semerkand'da Uluğ Beyin sarayında XV. yüzyılın ilk yarısında, İstanbul'da Fâtih Sultan Mehmed'in sarayında XV. yüzyılın ikinci yarısında ve Delhi'de Türk-Moğol imparatorunun sarayında XVIII. yüzyılda vukû bulmuş olan kısa süreli parlamalardır.

Briffault'a **Making of Humanity** isimli eserinde: "... İlim diye isimlendirdiğimiz olay Avrupa'ya Araplarca getirilen deney, gözlem ve ölçüm metotlarının sonucu olarak doğmuştur. İlim İslâm medeniyetinin dünyâya en önemli armağınadır"; ve George Sarton'a da: "Ortaçağın temel fakat bir o kadar da az bilinen başarısı, deney rûhunun uyandırılmasıdır ki bu, her şeyden önce, XII. yüzyıla kadar müslümanların sâyesinde olmuştur" dedirten, İslâm'ın geliştirip yücelttiği ilim acabâ İslâm ülkelelerinde XII. yüzyıldan başlayarak niçin gerilemiştir? Bunun zâhîrî olarak iki ve bâtinî olarak da bir sebebi vardır.

Bu sebeplerden ilki Moğol istîlâsı ve katliâmı sonucu Bağdat'ın talan edilmesi ve Abbâsi Halîfeliğinin çökmesidir. Bu felâket âni gelmiş, fakat İslâm âleminde ilmin gerilemesine olumsuz katkıları uzun vâdede ortaya çıkmıştır. Moğol istîlâsı, ilim adamlarını koruyan pekçok hamiyetli sultânın mülkünü târumâr etmiş; ilim merkezlerinin kapanmasına, ilim adamlarının göçüne ve geçim sıkıntısı çekmelerine sebep olmuştur. Benzer sonuçlar Emevî devletinin çöküşüne sebep olan hıristiyan istilâsı ve katliâmı dolayısıyla İspanya'da da yaşanmıştır.

İslâm âleminde ilimlerin gelişmesi hep yüksek mevkîler işgâl eden kimselerin himâyesi sâyesinde gerçekleşmiştir. Moğol istîlâsı sonucu hem hamiyetli emirler azalmış, hem de bunların bir kısmı âlimlere, kütüphanelere, rasathanelere yatırım yapacak yerde şâir ve sanatkârları

himâye etmenin daha az masraflı ve nefislerini daha sık tatmin eden bir tedbir olacağının farkına varmışlardır. Nitekim emir için ayda yılda bir yazılan bir medhiyenin karşılığı olarak ödenen para bir kütüphanenin muhâfazası için sarfedilmesi gereken meblâğın yanında fevkalâde küçük-tü.

Ayrıca istîlâlar sonucu ortaya çıkan pekçok hukûkî durumun halli için de çok sayıda hukukçuya duyulan ihtiyaç müslümanları artık bir kazanç aracı olmaktan çıkmış olan pozitif ilimler yerine fıkıh öğrenmeye yöneltmiştir.

Bizans'ı ele geçirmenin harp araçlarındaki teknolojik yeniliklere bağlı olduğunu berrak bir biçimde idrâk etmiş olan Fâtih, Osmanlılarda, ilmin pratik değerini anlayan ilk pâdişah'tır. Bunun için ilim adamlarına büyük îtibar etmiştir. Fakat bu îtibar "ilmiyye sınıfı"nın (yâni din adamlarının) III. Murat zamânına kadar sürecek olan kıskançlığına ve entrikalarına yol açmıştır. III. Murat zamânında Galata sırtlarında dünyânın en büyük rasathânesini inşâ etmekte olan astronom Takiyüddin'in Şeyhülislâm Kadızâde Ahmed Şemsüddin Efendi ile olan ihtilâfı, Şeyhülislâm'ın: "Rasat yapmak uğursuzluk getirir; ve göğün sırlarına küstah bir biçimde cür'et edilmesinin tehlikesi de sonu da mâlûm ve muhakkaktır. Hiç bir devlet yoktur ki orada gök rasat edilmeye başlanmış olsun da o devlet mâmur iken harâb olmamış, devletin yapısı da depremlerle bir şekilde değişikliğe uğramamış olsun!"(*) meâlinde bir fetvâ vermiş olduğu rivâyet edilir.

Bu fetvânın tahrîkiyle Pâdişah rasathânenin tahrîbini emreden bir hatt-ı humâyûnu Kaptan-ı Deryâ Kılıç Ali Paşa'ya verir. Takiyüddin'in rasathânesi H. 987 yılı (M. S. 1580) Zilhicce ayının 4. günü olan perşembe günü denizden top ateşine tutularak tahrip edilir. Bu da Osmanlı Devletinde temel bilimlerin XVIII. asrın sonuna kadar tam iki yüzyıl boyunca rağbetten düşmesine ve hattâ unutulmasına sebep olur.

Fâtih'den sonra devletin kudreti, istikrârı ve coğrafi durumu dolayı-

(*) Sâlih Zeki: *Âsar-ı Bakiyye*, s. 200, (H. 1329) / Muammer Dizer: *Takiyyiddin*; Kültür Bakanlığı Yayınları, s. 123, (1990)'da zikredildiği şekilden bugünkü türkçeye aktarılmış şekli.

siyla osmanlı toplumu yüzyıllar boyunca ictimâî, beşerî ve tabîî âfetlerden masun kalmış olduğundan ilim ve teknolojinin gerekliliğini kendisine hissettirip idrâk ettirecek hiç bir sebeple karşılaşmış değildir; bu yönde hiç bir motivasyonu da olmamıştır. Osmanlıların ilimlerde geri kalmasının sebebi çok kudretli ve kudretini de daha çok bilek kuvvetiyle koruyan bir devlet kurmuş olmalarında yatmaktadır.

Oysa birbirleriyle siyâsî çekişme içinde olan küçük dükalıklar ve prenslikler mozaiği durumundaki İtalya ve Almanya'nın, soğukla sürekli boğuşan İskandinav ülkelerinin, bir yandan deniz ile öte yandan da işgalci Fransa ve İspanya ile savaşan Hollanda'nın, ve kezâ iç ve dış savaşların sürekli olarak uyanık tuttuğu Fransa'nın gerek siyâsî gerekse beşerî hayatlarını sürdürebilmek için alınması gerekli olan tedbirlerin önce teknolojiye ve onun da pozitif ilimlere dayandığını daha Geç Rönesans Döneminin başındanberi teşhis ve tesbit etmiş olmaları Batı'nın ilim ve teknolojiyi geliştirmeyi çok hayâtî bir vazîfe olarak telâkkî etmesine ve bu yönde asla tâviz vermeyeceği köklü bir geleneğin oluşmasına ve korunmasına yol açmıştır.

İslâm âleminde ilimlerin gerilemesine vesîle olan **ikinci sebep** ise ânî değil yavaş yavaş oluşmuştur. Bunun olumsuz sonuçları da sinsî bir biçimde gelişmiştir. Bu ikinci sebep İslâm âleminde zuhûr eden sünnî mezheplerle ilgili olarak gelişen bir îtikad ile ilgilidir.

Metodolojileri ve sistemlerinin dayandığı hadîsler dolayısıyla birbirlerinden farklı dört ayrı **fıkıh görüşünün**, sonradan imâmları sayılan ve kendilerinden sonra gelenler tarafından geliştirilmiş olan dört ayrı mezhebin kurucusu olarak addedilen İmâm Ebû Hânîfe, İmâm Muhammed Şafîî, İmâm Mâlik bin Enes ve İmâm Ahmed bin Hanbel (r.a.) âlim, fâzıl, müttekî ve müdebbir zâtlardı. Açtıkları fıkıh yollarında kendilerinin taklîd edilmelerini asla uygun görmemişlerdir. KUR'ÂN'da akılla ve aklı dirâyet ve isâbetle kullanmak husûsuyla ilgili olan: II/172, XII/2, XIV/52, XX/54 ve 128, XXXVIII/29 ve 51, XXXIX/17-18 ve 21, XLIII/2, XLIV/58 ve LVII/17 âyetleri vardır. Bu âyetler tümüyle göz önünde tutulduğunda bunların muhtevâsından: "**Aklını kullanmanın**

her reşîd müslüman için farz olduğu" sonucu istihrac edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.)'in, birkaç örnek vermek gerekse:

- * **"Doğru yolu akıldan öğrenin;** sözüne isyân etmeyin; sonra nâdim olursunuz." (Süyûtî: a.g.e., 1. cild, s. 33).
- * **"Cebrâil'e insanlarda ululuğun, önderliğin neyle olduğunu sordum. Akılla dedi"** (Abdurraûf Al Munâvî: Künûz al- Hakaayık Fî Hadîsi Hayr al- Halâyık).
- * **"Akıllıca hareket etmek her iki âlemde de işlerin en ulusudur."** (A. al- Munâvî: a.g.e.).

şeklindeki konuyla ilgili birçok hadîsi; ve Hz. Ali (r.a.)'dan da:

- * **" En akıllı insan, öğütleri dinlemekten vaz geçmeyen insandır."**
- * **" En ahmak insan, kendini herkesten akıllı sanandır."**
- * **" İhtiraslarını aklına üstün tutan rezil olacaktır."**
- * **" İki şey var ki aslâ sonuna erişilmez: İlim ve Akıl."**
- * **" İlim tükenmez hazîne, akıl eskimek bilmez elbisedir."**
- * **" Yoksulun zenginliği göz tokluğu, akılının zenginliği de ildir."**
- * **" Her şey akla muhtaçtır; akıl da eğitime."**
- * **" Akıl, ilim ve tecrübelerle gelişen zihnî bir istifadattır."**
- * **"Akıl ve îman ikiz kardeşlerdir ki ALLAH, birini öteki olmadan kabul etmez."**

şeklinde nakiller vardır.

Akıl temyîze, temyîz temkîne, temkîn îtidâle, îtidâl hüsn-i zanna, ve hüsn-i zan da beşerî münâsebetlerde yumuşaklığa, edebe ve sulha sevkedir. Oysa vehim sû-i zanna, sû-i zan tefrikaya ve nifâka, nifak ise fesâda yol açar. Bütün bu beyyineler, hikmetli sözler ve gözlemler karşısında insanın **ittikâ endîşesiyle dahî** "aklını kullanmak farzı"ndan kaçamıyacağı anlaşılmaktadır.

Söz konusu imâmlar da işte bu âyetlere, hadîslere ve hikmetli sözlerle uygun olarak, dâimâ: 1) istihrac ve ictihad hürriyetini, 2) tefekkür ve akıl yürütmenin fazîletini savunmuşlardır. Bu mübârek zevâtın şu beyânlarından ne kadar ibret alınsa azdır (bk. Hüseyin Kâzım Kadri: 20. Asırda İslâmiyet; Pınar Yay.; İstanbul 1992, sayfa: 99):

"Benim sözüm KUR'ÂN'a ve Resûllah'ın Sünnetine uygun olursa alırsınız, muhâlif olursa atarsınız." (İmâm Ebû Hanîfe)

"Delîlimi bilmeyen adama benim sözümle fetvâ vermek haramdır." (İmâm Ebû Hanîfe)

"Benim her dediğimi taklîd etme. Kendin tefekkür edip delillerine bak; zîrâ dinde başkasına güvenmek câiz değildir." (İmâm Şafîi)

"Benim sözlerimdeki hatâlara, tenkid edilecek yerlerine bakınız; zîrâ dinde Resûlullah'ın sözünden başkası (pekâlâ) red ve tenkit edilebilir." (İmâm Mâlik)

"Din işlerinize kendiniz bakınız; **zîrâ taklîd zemmedilmiştir.** Taklîd, gözü olan adamları gözsüz eder." (İmâm Ahmed bin Hanbel)

Bununla berâber sünnî mezheblerle ilgili olarak **Mezhebiyyûn Fırkası'nın** îtikâdı diye isimlendireceğim ve hicrî V. yüzyıldan îtibâren kuvvetli bir akım olarak İslâm Âlemi'nde zuhûr etmiş ve günümüze kadar gelmiş olan orijinal bir îtikad sisteminde her nedense mezheb İmâmlarının bu sözlerine hiç îtibâr edilmemiş olduğu gözlenmektedir. Buna göre:

1. İmâmlar din adına yapılması gereken bütün ictehadları yapmış, çözülmeyen mes'ele bırakmamışlardır. Böylece dinde eksik hiç bir şey yoktur.

2. Dinde eksik kalmamış olduğundan ötürü artık ictehadla kalkışmak da gereksiz, isâbetsiz, tehlikeli ve insanı mezhebinden çıkarıcıdır. KUR'ÂN'ın tercümesini ve hadîs kitaplarını okumak câiz değildir. Hele bunlardan hareketle hüküm çıkarmak tümüyle haramdır. Dolayısıyla din ancak fıkıh kitaplarından öğrenilir. İnsana düşen yalnızca ve yalnızca bir sünnî mezheb İmâmını taklîd etmektir.

3. Aynı bir mes'elenin halli konusunda İmâmların ictehadlarında icmâ olmasa bile (yâni ictehadlarının sonuçları birbirlerinden farklı olsa

bile), bu ictihad farklılığı yalnızca **rahmet**'tir ve İmâmlar da bütün ictihadlarında isâbetli ve hatâsız (**lâyûhtî**) dirler.

4. İmâmlar hatâ yapmadıklarından ve hiç bir fânînin erişemeyeceği çok üstün hasletlere sâhip olduklarından dolayı mezheplerinin garantisidirler.

İslâm dînine sonradan eklenen ve tahkik yerine taklîdi yeğleyen bu yeni **âmentü** (!) vicdâna ve akla koyduğu yasaklar dolayısıyla İslâm âleminde ilimlerin gelişmesine engel olan, müslüman topluluklarını ilimlerden tecrid edip koparan ikinci sebebi teşkil etmektedir.

İLİMLERİN İSLÂM ÜLKELERİNDE GERİLEMESİNİN BÂTİNÎ SEBEBİ

İslâm'da, KUR'ÂN'ın insanlar arasındaki hukûkî ilişkileri düzenleyen yaklaşık 250 âyeti bulunmaktadır. Buna karşılık (KUR'ÂN'ın hemen hemen sekizde biri demek olan) 750 kadar âyet de inananları: 1) tabiatı araştırmaya, 2) düşünmeye, 3) akli en iyi şekilde (isâbetle ve dirâyetle) kullanmaya, ve 4) ilmî çalışmaları toplum hayatının bir parçası hâline getirmeye teşvik etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in ilim, âlim, ilim tahsîli ve bunların fazîletlerini beyân eden 200 kadar hadîsi vardır. Bütün bunlar Cenâb-ı Hak'kın ve O'nun sevgili Peygamber'inin indinde insanların ilme sarılmalarının ne denli bir öneme sâhip olduğuna işâret etmektedir.

KUR'ÂN ins ve cinne hidâyet olsun diye inmiştir. Hz. Peygamber'in hadîsleri de aynı gâyeye yöneliktir. Bundan ötürü **her kim olursa olsun**, bilinçle ya da bilmeden, KUR'ÂN'ın bir âyetinin ya da Hz. Peygamber'in bir hadîsinin muhtevasına uygun hareket ederse, o bununla ilgili olarak muhakkak büyük bir hayra erişir. Ve gene kim olursa olsun KUR'ÂN'ın bir âyetinin ya da Hz. Peygamber'in bir hadîsinin muhtevasına uygun hareket etmez ise, o bununla ilgili olan hayra asla kavuşamaz. İşte bu yüzden ki ilimle, akılla, düşünce ile, tabiatı araştırmakla ilgili KUR'ÂN âyetlerine ve hadîslere uymamak İslâm âleminde ilimlerin gerilemesinin **bâtınî sebebini** teşkil etmektedir.

İşte bunun içindir ki, müslümanlar ne zaman KUR'ÂN'ın ilimle ilgili âyetlerine ve Hz. Peygamber'in de aynı konudaki hadîslerine canla başla sarılmış ve bunların gereğini yerine getirmişlerse parlak medeniyetlere erişmişler; ve ne zaman bunları unutmuş da akıllarını hadım ederek taklîd çengeline asmışlarsa medeniyetleri duraklama ya da çöküntü safhasına girmiş; ve başka ümmetlerin de, şu ya da bu şekilde, tâbii durumuna düşmüşlerdir. Bugün Batı, müslüman olmamasına rağmen, bu kabîl âyetlerin ve hadîslerin rûhuna uygun hareket ettiği içindir ki, ilimde ve teknolojik alanda üstünlüğü ele geçirmiştir. Batı bunlara riâyet ettiği sürece de bu üstünlüğü elinden bırakmayacaktır.

SONUÇ

Bilgi birikimi ilim demek değildir; ancak ilmin oluşması için gerekli şartlardan biri olabilir. Bilgiden ilime giden sürecin başlangıcı ve yönlendirici motivasyonu Greklerin "**âleme bakış açısı**"a getirdikleri radikal değişikliktir. Grekler kâinat'ın yapısını ve yataklık ettiği olayların nasıl meydana geldiğini anlamayı ve açıklamayı, yâni bir yandan 1) bu olaylar, diğer yandan da 2) bu olayları meydana getiren unsurlar arasındaki ilişkileri ve bu ilişkilerde **değişmeden kalan kuralları** keşfetmeyi hedef almışlardır.

Halîfe Me'mun'un başlattığı grekçe ve süryâniceden çeviri hareketi İslâm âleminde "**Erken** (ilmî) **Rönesans**"ın zuhûruna yol açmıştır. 350 yıllık bir süre zarfında müslümanlar KUR'ÂN'ın aklın isâbet ve dirâyetle kullanılmasına, tefekkür etmeğe, tabiat olaylarını tanımağa ve bunlardan sonuç çıkarmağa yönelik âyetlerine ve Hz. Peygamber'in ilim, âlimler, ilim tahsîli ve bunların fazîletleri hakkındaki hadîslerinin muhtevâsına riâyet ettiklerinden ötürü ilme dayalı parlak bir medeniyetin sâhibi olmuşlar; kurdukları üniversiteler Batı'ya örnek teşkil etmiştir. Müslümanların Batı'ya bu katkıları Avrupa'da XIII. yüzyıldan başlayarak san'at ağırlıklı "**Geç Rönesans**"ın doğmasında etkin bir yol oynamıştır.

XVI. yüzyıla kadar Batı, ancak, müslümanlar kanalıyla kendisine gelen grek ilmini, müslümanların buna getirdiği yorumları ve müslüman-

ların orijinal ilmî çalışmalarının sonuçlarını hazmettikten sonra ilim alanında doğurgan olmaya başlamıştır.

İslâm âleminde ilmin gerilemesinin iki zâhirî ve bir de bâtınî temel sebebi vardır. Zâhirî temel sebeplerin ilki, Moğol istîlâsı sonucu Bağdat'ın yağmalanması ve katliâma tâbî tutulmasıdır. Aynı şeyi İspanya'da müslüman hâkimiyetine son veren hristiyan istîlâsı için de söylemek kâbildir. Bu her iki olay da mâhiyet îtibariyle aynıdır. İkinci zâhirî temel sebep ise, İslâm âleminde mezheplerin doğuşu ile birlikte müslümanların tahkikden uzaklaşıp taklîd ile yetinmeleri, akıllarını kullanmaktan vaz geçmeleridir.

KUR'ÂN bütün ins ve cinne hidâyet olarak inmiş ve ALLAH (c.c.)'nin vaadi de hak olduğuna göre, her kim ki KUR'ÂN'ın emirlerine uygun hareket ederse onun başarıya ulaşması muhakkaktır. Müslümanlar 350 yıl boyunca KUR'ÂN'ın aklın isâbet ve dirâyetle kullanılmasa, tefekkür etmeğe, tabiat olaylarını tanımağa ve bunlardan sonuç çıkarmağa yönelik âyetlerine ve Hz. Peygamber'in ilim, âlimler, ilim tahsîli ve bunların fazîletleri hakkındaki hadîslerinin muhtevâsına riâyet ettiklerinden ötürü ilme dayalı parlak bir medeniyetin sâhibi olmuşlar; taklîde îtibar edip tahkik ve akıldan uzaklaştıkları zaman da karanlığa gömülmüşlerdir. Bugün Batı toplumunun refah ve îtibârı ve medeniyetinin yüceliği Batı'nın, bilincine varmış olmasa bile, KUR'ÂN'ın söz konusu âyetlerinin ve Hz. Peygamber'in hadîslerinin rûhuna uygun hareket etmesinden ötürüdür. Ve bunda biz müslümanlar için alınacak pekçok ibret vardır.

GÖKTEN İNEN M Â İ D E⁽¹⁾

Kemal Y. AREN

"Ramazanları ramazan gibi, bayramları bayram gibi yaşama çarelerini bulmak zorundayız.

"Ramazanlar ruhsuz âdetler, bayramlar birer tatil mesâbesine indiği zaman, millî kimlikten söz etmek için, korkulur ki çok geç olacaktır."

Ramazan Çağrışimleri, Sadettin ÖKTEN

Türk Edebiyatı, Mart 1994, S. 28

Dil'e dildâdeyi târife ne hâcet!..

Türklük âleminin, İslâm âleminin gözbebeği İstanbul. İstanbul'un kalbi Fâtih! Fâtih'in şah damarı da Fevzipaşa Caddesi!

O Fevzipaşa Caddesi ki, bir kolu Hırka-i Şerif'e, bir kolu Çarşamba'ya çıkar. Hemen yakınında İskenderpaşa, az ilerisinde Draman vardır. Bütün bu saydığımız yerler Müslümanların bol olduğu semtlerdir.

(1) Mâide: sofrâ

Ve, bu semtlere, bilhassa onların vitrini mesâbesindeki Fevzipaşa Caddesine bu sene, yâni hicrî 1414/milâdî 1994 yılının Ramazan Bayramı gelmedi.

Ramazan geldi ve zannediyorum dolu dolu da yaşandı. Câmiler doldu, taşı. Hırka-i Şerif ziyaretleri hıncahınç, bir ayak binbir ayak üstünde, öfkeli mü'minlerin 'edebe dâvet' bâbında hayli şiddetli azarlamalarına rağmen arttı, eksilmedi. Allah mübârek etsin.

Güzel miydi?
Bilmem.
Uhrevî miydi?
Sanmam!

Ama, kalabalıktı. Sırt sırta omuz omuza idi. Hele Kadir Gecesi'ne yakın günlerde, hele iftara yakın, hele terâvihden sonra Fevzipaşa Caddesi'nde trafik kilitlendi, yaya kaldırımlarında adım atılamıyordu.

İyi miydi?
Bilmem! Ama kalabalıktı. Ve, bu kalabalık pek coşkuluymdu.
Ne var ki, bu Fâtih'e Ramazan Bayramı gelmedi!..

* * *

Hatırlıyorum... çok değil, daha iki buçuk ay önce bu semte, bilhassa Fevzipaşa Caddesine YILBAŞI-NOEL gelmişti.

Mağazaların çoğu vitrinlerini envâi çeşit ve de ithal malı oyuncaklarla doldurmuşlar, "*Mutlu Noeller*", "*Yeni Yılınız Kutlu Olsun*", "*Hoş geldin 1994*" yazıları ile donatmışlardı. Burası Fâtih'ti, FÂTİH'in semtiydi, müslümanıı boldu ve coşkuluymdu.

Buraya YILBAŞI, âlây-ı vâlâ ile, takımı taklavatı ile gelmişti. O günler Fâtih pek şenlikliydi.

* * *

Bunun böyle olacağını geçen sene Ramazan Bayramı'nın 1. günü cemâle kavuşan bir Fevzipaşa Caddesi sâkini, muhterem Sâmiha AY-VERDİ, seneler evvel, kerâmeti düşündüren bir sezgi ile haber veriyordu:

"... Görünüş ne olursa olsun, bu buydu!.. Oruçlar tutulup namazlar kılınca da, bütün bu amel ve ibâdet sahneleri, artık özünü kaybetmiş, kof, içi boşalmış bir muâmele ve itiyattan başka bir şey değildi. ...

*.....bu nehrin yakın zamanlarda suyu baştan ve tamamen kesi-
lecek, böylece de ortada BOMBOŞ BİR DERE YATAĞI İLE CEHÂLET
ÇAKILLARINDAN VE TAASSUP TAŞLARINDAN BAŞKA BİRŞEY KAL-
MAYACAkti. ...*"⁽²⁾

* * *

Elbette,
ORUCUNU TUTUP NAMAZINI KILAN
AMA,
BAYRAM ETMESİNİ BİLMEYEN BİR CEMİYETİN İÇİ KOF-
TUR.

Milâdî 1994/hicrî 1414 yılının FÂTİH semti artık böyle bir yerdir.

* * *

Yine Sâmiha Hanım'ı dinliyoruz:

*"Eski cemiyette bayram, büyüğe de küçüğe de GÖKTEN İNEN
MÂİDE gibiydi. Saygının, şefkatin, affın, efendiliğin yumuşattığı yürek-
lerden sanki oluk oluk iyilik ve GÜZELLİK akardı. ...*"⁽³⁾

Ah, bilhassa GÜZELLİK, ne kadar özlüyorum, ne kadar hasret kal-
dım anlatamam!..

15 Mart 1994 / Fâtih

(2/3) Sâmiha AYVERDİ, İbrahim Efendi Konağı. s. 91/92

YENİKAPI MEVLEVÎHÂNESİ'NİN EN SON MESNEVÎHÂNI TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ

Şefik CAN

Tâhirü'l-Mevlevî (Tâhir Olgun) hazretleri 1877 (4 Remezan 1294) senesinde İstanbul'da doğmuştur; (20 Hazîran 1951) de yine İstanbul'da hayâta gözlerini kapamıştır. Babası Sultan Abdülmecit'in yazı hocası Mevlevî Tâhir Efendinin oğlu saray başçavuşlarından Hacı Mustafa Safvet Efendi, annesi de Nazîmâ Sultan'a dadılık yapan "Emine Emsâl" Hanım idi. Dedesinin meşhur hattatlardan Mevlevî Hacı Tâhir Efendi oluşu, babasının, annesinin saray terbiyesi almış olmasından ötürü Tahirü'l-Mevlevî hazretleri, tam bir İstanbul efendisi, kibar, terbiyeli, nezih, mükemmel bir insandı.

İlk tahsîlini, Taşkasap'ta "Hekimbaşı Ömerefendi" okulunda yaptıktan sonra, bugün Gülhâne parkının kapısının tam karşısında bulunan ve hâlen Devlet Güvenlik Mahkemesi olarak kullanılan, Gülhâne Askerî Rüştiyesi'nde tahsiline devam etti. Daha sonra Askerî Kâtipler Mektebi'nde okudu. 1892'de 15 yaşında iken Bâb-ı Seraskerî Piyâde dâiresinde vazîfe aldı. Kendisinde ilme karşı büyük bir aşk vardı; hem Askerî Dâire'de kâtiplik yapıyor, hem de Fâtih Câmîi baş imamı müderris Mehmet Efendi ve mesnevîhân Selânikli Mehmet Es'ad Dede Efendi'nin derslerine devam ediyordu. Çok zekî idi, az zamanda Mehmet Efendi'den "Mesnevîhânlık" izni aldı; Mesnevî'nin verdiği mânevî zevk sebebiyle pek genç yaşta, 17 yaşında iken Yenikapu Mevlevîhânesi'ne gitti: Şeyh

Celâleddin Dede Efendi'ye intisap etti. Şeyh Celaleddin Dede tam mânâsıyla şerfata ve tarîkate bağlı, ilme ve bilhassa mûsikîye âşık mübârek bir zat idi. İbnülemin Mahmut Kemal Bey'in yazdığına göre Şeyh Celaleddin Efendi 1908 de vefât ettiği zaman naaşı yıkanırken rahmetlinin, Düğâh makâmından pek nefis bir sûrette bestelemiş olduğu Âyîn-i Şerif okunuyordu. Bu âyin orada hâzır bulunanları ağlatmıştır.

17 yaşında Mevlevî olan Tâhirü'l-Mevlevî'yi, gerek babasının gerek dedesinin hacı olmaları ve intisap ettiği şeyhin de tam Muhammedî yolda oluşu onu 18 yaşında hac yollarına düşürdü. Mesnevîhân Es'ad Dede Efendi ile berâber Hicâz'a gitti ve hacı oldu; fakat hiç bir zaman kendisine "Hacı" Tâhir Efendi dedirtmedi, o gösterişten uzak gönül hacısı olarak kaldı da hacılıkla değil, mevlevîlikle öğündü.

Hac dönüşü Mevlevîhâne'de ki hücresinde oturup çalışmadan, didinmeden karnını doyurmayı düşünmedi. Vakıf lokmasına göz dikmeyi hoş görmediğinden, geçimini sağlamak için Bâyezit'te bir kitapçı dükkânı açtı. Bâzı kitaplar bastırdı, sonra kitap dükkânını Bâb-ı âlî caddesine taşıdı. Hz. Mevlânâ'ya âit övgü şiirlerini ihtivâ eden **Medâyah-i Hazreti Mevlânâ** adlı kitabı forma forma bastırmağa başladı. O sırada "Resimli Gazete"yi de çıkarmağa karar verdi. Çıkardığı ilk nüshanın kapağına, bir Mevlânâ sikkesi resmi koymuştu. Gazetenin çıkması hemen yasaklandı. Çünkü Mevlevî olan Veliaht Sultan Reşat Efendi nâmına gazetenin propaganda yapacağı saraya jurnal edilmişti.

Tâhirü'l-Mevlevî bu hal ile kitapçılığa devam edemeyeceğini anladı. Annesi Nazîmâ Sultan'ın dadısı olduğundan kendisine sarayda vekil-harçlık vazîfesi verildi ise de, hazret bu vazîfeye de bağlanamadı. Mâdenler ve Zirâat Bakanlığ'ında açılan imtihanda muvaffak oldu; ve kâtip olarak Defter-i Kebir kaleminde çalışmaya başladı. Sonra başkâtip oldu.

1901 de öğretmenliğe geçti; çeşitli okullarda farsça ve İslâm târihi hocalığı yaptı. Sonra Dârüşşafaka'da türkçe ve Kuleli Askeri Lisesi'nde edebiyat öğretmenliği yaptı. Yaş haddinden ayrılıncaya kadar öğretmen-

lik vazîfesine devam etti. Son memûriyeti Millî Eğitim Bakanlığı Kütüphâneler Müdürlüğü tasnif komisyonu âzâlığı idi. Vefât târihi olan 1951 senesine kadar bu vazîfeye devam etti.

Mesnevîhânlık Vazifesi

Tâhirü'l-Mevlevî merhûmun hocası Selânikli Mehmet Es'at Efendi, yarım asra yakın Fâtih câmiinde Mesnevî okutmuştu. Onun vefâtından sonra Karahisarlı Ahmet Efendi, Süleymâniye câmiine mesnevîhân olmuştu. Onun vefâtından sonra bu ders Tâhirü'l-Mevlevî'ye verilmiş ve haftada birgün 1923'den 1925'e kadar orada Mesnevî takrir etmiştir.

1948 senesinde mesnevîhânlık vazîfesi tekrar Tâhirü'l-Mevlevî hazretlerine verildi. 1948 yılından îtibâren Süleymâniye câmiinde, daha sonra Lâleli câmiinde, vefâtına kadar Mesnevî derslerini yürütmüştür.

Bugün elde bulunan **Mesnevî Şerhî** işte o derslerin notlarıdır, ne yazık ki yarıda kalmıştır. **Mesnevî Şerhi**'nden başka **Müslümanlıkta İbâdet Târihi, Edebiyat Lugatı, Hind Masalları, Şeyh Şamîl'in Gazevâtı** gibi çeşitli eserleri bulunan Tâhirü'l-Mevlevî hazretlerini şahsen tanıdığım, senelerce aynı okulda berâber hocalık yaptığım için, ona âit bâzı hâtıraları kısaca arz etmek, bu büyük Mesnevîhân'ın kişiliği hakkında size bir fikir verecektir.

Bendeniz, 1927 senesinde Kuleli Asker Lisesi'nde öğrenci iken Süleyman Nazif merhûmun, **Batarya İle Ateş** adlı kitabını okumuştum. Orada meşhur mücâhit Şeyh Şamîl Hz. hakkında iki yazı beni çok heyecanlandırmıştı. Bu vesîle ile Şeyh Şamîl'in hayâtı ve Ruslarla yaptığı savaşlar hakkında daha geniş bilgi edinmek maksadı ile sahaflarda kitapçılık yapan Hulûsî Efendi'ye mürâcaat etmiştim. O zamana kadar Türkiye de, Şeyh Şamîl hakkında en mufassal eseri Tâhirü'l-Mevlevî'nin yazdığını söyledi. Bu eseri kitapçılarda aradımsa da bulamadım. Bunun üzerine Hulûsî Efendi: "Git kitabı Tâhir Bey'in kendisinden iste. Aksaray'da Taşkasap'ta oturur, kime sorarsan evini sana gösterirler." dedi. Bir tâtil günü Taşkasap'a gittim. Ufacak bir bahçe içinde bulunan iki katlı, küçük evi

buldum, kapıyı çaldım, sakallı muhterem bir zat kapıyı açtı. "Tâhirü'l-Mevlevî hazretlerini görmek istiyorum." dedim; "Görmek istediğiniz benim." dedi "Bendeniz, Kuleli Lisesi talebeleriden Mehmet Şefik. Zât-ı âlînin vaktiyle yazdığı Şeyh Şâmil'e âit kitabı kitapçılarda aradım bulamadım. Kitapçı Hulûsî Efendi, size başvurmamı söyledi." dedim.

Tâhirü'l-Mevlevî: "Evlâdım, o kitabı, vaktiyle Enver Paşa merhûm toplattı, Kafkasya'daki müslümanlara gönderdi. Benim kütüphânemde bir nüsha var; istediğin zaman gel, burada oku." dedi. Bendeniz de "Efendim Çengelköyü'nden buraya kadar gelmek zor, bir hafta için müsâade ediniz okuyup haftaya getireyim." dedim. "Kusura bakmayın, dışarıya götürmek üzere, evden kitap veremem." dedi. Merhûm bana, "İçeri gelin, kitabı görün, biraz okuyun." dedi ise de, ben içeri girmedim, müsâadesini alarak evden ayrıldım. Resmî elbiseli bir askerî lise talebesi olduğum halde bana îtimat etmediği için içimde bir üzüntü vardı.

Aradan seneler geçti, bendeniz 1936 senesinde Kuleli Askeri Lisesi-ne edebiyat öğretmeni olarak verildim. Esas öğretmenliğe geçmem için bir sene bir öğretmenin yanında staj görmem gerekiyordu. O senelerde Tâhirü'l-Mevlevî merhûm hem Dârüşşafaka'da, hem de Kuleli'de edebiyat öğretmenliği yapıyordu. O senelerde Kuleli Askeri Lisesi'nde, 8 Edebiyat öğretmeni vardı. Servet-i Fünûn şâirlerinden Hüseyin Sîret merhûm ve benim edebiyat hocam Râif Necdet Kestelli de, bu öğretmenler arasında idiler. Bu sekiz öğretmen arasında, bendenizin Ankara'dan gelen tâyin emrinde, "Tâhir Olgun'un yanında staj yapacaktır." kaydı bulunduğundan benim eski hocam Râif Necdet Kestelli beni neden kendisinin yanına vermediler diye, bu emirden üzülmüştü. Benim de vaktiyle bana bir haftalık için olsun, bir kitabı vermeyen hocaların yanına stajyer olarak verilmemden dolayı içimde bir ürkeklik vardı. Tâhirü'l-Mevlevî Hz. de sonradan bana, "Emri tebliğ ettikleri zaman genç bir teğmenin stajyer olarak yanıma verilmesinden ben de pek memnun olmadım; belki serkeş, ukalâ birisi olur, beni uğraştırır diye düşündüm. Hattâ o zamânın Öğretim Müdürlüğü'ne, 'Bu stajyeri başka bir arkadaşın yanına verseniz daha iyi olur.' diye teklifte bulundumsa da, Öğretim Müdürü, 'Emir Millî Müdâfaa Vekâleti'nden isminiz yazılı olarak geldi, değiştiremem." dedi-

ğini hikâye etmişti. Merhûmun yanında staja başladım. Hocamın haftada 15 saat dersi vardı, bütün derslere berâber giriyorduk. Ben bir boş sıraya oturup verdiği dersi can kulağıyla dinliyordum. Tâhirü'l-Mevlevî hazretlerinin stajyeri olmak bendenize bir ilâhî lûtuftu.

Az zaman içinde aramızdaki resmiyet sâmiyete, bir baba ile oğlu arasındaki karşılıklı sevgi ve saygıya çevrildi. Beni evine çağırdı. "Benim kapım, her zaman sana açıktır." diye buyurdu.

Merhûm, Aksaray'da Taşkasap'taki mütevâzî evinde hemşîreleri Gülistan Hanımefendi ile birlikte oturuyordu... Çalışma odasının her tarafı kitaplarla dolu idi. Evi âdetâ şâirlerin, ediplerin uğrak yeri olmuştu. Orada şimdi hepsi de rahmet-i rahmâna kavuşmuş üstad İbnülemin Mahmut Kemal Bey, târihçi Zeki Pakalın, şâir Hüseyin Sîret, Halil Nihat, Muhittin Râif, Suudü'l-Mevlevî ve sâir bir çok tanınmış âlim ve şâirleri, edipleri tanımak ve ellerini öpmek saâdetine erdim. Hocamız prostatdan muztarip idi. Bir aralık Gurebâ Hastahânesi'ne yatırıldı. Ameliyattan bir iki gün önce, kendisini görmeğe gittiğimde her zamandan daha neş'eli buldum. "Dün gece Hz. Mevlânâ'yı rüyamda gördüm, iyi olacağımı müjdedi." diye sevincini açığa vurdu. Gerçekten başarılı bir ameliyat geçirdi. O hâlinde bile neş'e ve tevekkülü bırakmadı. Ameliyattan sonraki ziyaretlerimden birinde, karyolasının altındaki şişe ve sondasını işâret ederek, "Felek beni nargileye döndürdü" redifli bir şiir söyledi. Merhûm dâimâ neş'eli idi, ümitli idi. Fıkra söylemeğe meraklı idi. Hâfızası çok kuvvetli idi, hazır cevaptı, şakacı idi.

O sıralarda Kuleli Askeri Lisesi'nde soyadını hatırlıyamadığım Sâdık Bey adında sivil bir doktor vazîfe görmekte idi. Bir gün yaz mevsiminde, öğle paydosunda lisenin yukarı kısmında, o zaman okul reviri olarak kullanılan binânın önündeki çınar ağacının altında, aramızda Tâhirü'l-Mevlevî'nin de bulunduğu öğretmen arkadaşlarla berâber otururken, okulun doktoru Sâdık Bey ile, eczâcısı olan bir yüzbaşı yanımıza geldiler. Doktor şakacı bir kişi idi. Tâhirü'l-Mevlevî hazretlerine takılmak istedi. "Hocam", dedi, "hani meşhur bir kıt'a vardır, orada 'köpeğin tâhir' olduğundan bahsedilir. O kıt'anın aslını söyler misiniz?" "Bizim

eczâcî merak etmiş, yazmak istiyor." dedi, Tâhirü'l-Mevlevî; "Evet, öyle bir kıt'a var. Vaktiyle meşhur şâir Nef'î'ye, Tâhir Efendi adında biri 'köpek' diye hakâret etmiş, Nef'î altta kalır mı? Hemen şu hicviyeyi söylemiş:

*Bize kelp demiş Tâhir Efendi
İltifâtı bu sözde zâhirdir
Mâlikî mezhebim benim zirâ
İtikâdımca kelp tâhirdir.*

Yâni, 'Tâhir Efendi bana köpek demiş, onun bu sözünde hakâret yoktur. Sevginin açığa vurulması vardır. Çünkü ben Mâlikî mezhebindeyim; bu mezhebe göre köpek pis değildir, temizdir.' Nef'î bu kıt'ada, 'tâhir' anlamından yararlanarak bir san'at göstermiştir. Bilindiği gibi 'tâhir'in lugat mânâsı temiz demektir. Adamın adı Tâhir olduğu için, bir taşla da iki kuş vuruyor. Adama târizde bulunuyor. Hakâretini iâde ediyor. 'Ben köpek değilim, Tâhir Efendi köpektir.' demek istiyor." Tâhirü'l-Mevlevî hz.leri, bu açıklamayı yaptıktan sonra, "Doktorcuğum", dedi, "köpeğin tâhir olup olmadığı hakkında mezheplerde ihtilaf vardır. Fakat, köpeğin sâdık oluşunda, hiç kimsenin şüphesi yoktur." Bu cevap karşısında Doktor Sâdık Bey şaşırды. Kendi adını düşünmeden girdiği şakada mat oldu, yüzü kızardı. Bizde bu hazır cevâba karşılık hayranlıkla gülüştük:

Geçmiş zaman olur ki hayâli cihân değer...

Tâhirü'l-Mevlevî hazretlerini hiçbir gün me'yus, asık suratla görmedim. 2. Cihan Savaşı sıralarında idi. Almanlar, Bulgaristan'ı, Yunanistan'ı işgal etmişlerdi. İstanbul'da geceleri karartma tatbik ediliyordu. Herkes endişe içinde bulunuyordu. Bu buhranlı zamanlarda birgün, kendisini ziyârete gitmiştim. D.D.Y'nda müfettiş olan Sâdi Bey'le talebelerinden Dr. Yümnü Bey ile adını hatırlayamadığım bir zat daha vardı. Orada bulunanlar coğrâfî vaziyetimizden dolayı pek ümitsizdiler. Şöyle ki, İran müttefikler ve Ruslar tarafından işgal edilmişti. Sûriye'de Fransızlar vardı. Irak'ta İngilizler bulunuyordu. Türkiye'nin dört tarafı ateş içindeydi. Tâhirü'l-Mevlevî hz.lerinin o gün söylediği şu sözler hâlâ kulaklarımdadır:

"Bu millet İslâmiyet uğrunda yüzyıllarca savaşmış çok şehit vermiştir. Onların mübârek kanları hürmetine, bize birşey olmayacaktır. Müstehz olunuz." Buyurduğu gibi de oldu. Dört tarafımız, harp ateşi ile yandı, yakıldı da Türkiye'ye birşey olmadı. Allah'ın lûtfu ile, şehitlerin mübârek kanları hürmetine, o zamanlar bizi idâre edenlerin basîretli davranışları sâyesinde, harbe girip, yakılıp yıkılmadık.

Birgün Tâhirü'l-Mevlevî hocama: "Senelerce önce bendenize, bir hafta için olsun Şeyh Şâmil için yazdığınız kitabı vermemiştiniz." diye hatırlattım. Güldüler, sonra kitaplarının üstüne astığı çerçevesiz bir kartona yazılmış şu arapça beyti gösterdiler:

Ve ma'sûkâ min'e'd-dünyâ kitâbü

Ve hel ebsarte ma'sûkâ yû'ârü

"Bu dünyâda, benim sevgilim kitaptır. İnsan sevgilisini muvakkat bir zaman için olsun, başkasına verir mi?" Aradan seneler geçti hocam rahmet-i Rahmân'a kavuştu. Pek sevdiği, üzerine titredığı kitaplarından bâzılarının sahaflarda satıldığını gördüm. Bunlardan **Mûhiddin Dîvânı** ile **Tefsîr-i Hüseyinî** kitaplarını satın aldım. Kitaplarının üzerinde mevlevî sikkesi şeklinde Tâhirü'l-Mevlevî adı basılı olduğu için, kitapların merhûma âit olduğundan şüphem yoktu. Merhûmun canı gibi sevdiği ve bir hafta bile ayrı kalmadığı kitaplarının, şimdi nerelerde, kimlerin ellerinde olduğunu ve ölümün bir anda, insanı kimlerden, nelerden ayırdığını düşününce insanın içine bir hüznün çöküyor.

Tâhirü'l-Mevlevî'nin cenâzesi kaldırılırken olan bir hâdiseyi ve bir de senelerce sonra gördüğüm bir rüyâyı anlatarak sözlerimi bitireyim:

Hocamız, Koca Râgıppaşa Kütüphanesi'nde kitapların tasnîfi işinde çalışırken hastalandı. Kısa süren bir hastalıktan sonra, Hakk'a kavuştu. Cenâze namazı, Sümbül Efendi câmiinde kılındı. Cenâze namazını Hacı Muzaffer Bey kıldırıldılar. Naaş-ı mübâreki, annesinin kabrine götürülecekti. Köşe başına gelince, Şeyh Es'ad Efendinin makberesinin önünde, saygısızlık olmasın diye cenâzenin omuzda taşınmamasını vasiyet ettiği için, tabutu omuzlardan indirildi. Âdetâ yerde sürükleni gibi götürülmek

istendi. Bâzıları, bu hâle îtiraz ettiler; münâkaşalı bir tereddüt devresi geçirildi. Sonra merhûm Hacı Muzaffer Bey'in gür sesi ile, mes'ele hal oldu. Muzaffer Bey: "Biz merhûmun vasiyetini yerine getiriyoruz, bunda şerîate aykırı bir şey yok!" diye bağırdı ve Tâhirü'l-Mevlevî'nin vasiyeti yerine getirildi. Böylece o mübârek insanın bedeni annesinin kucağına, rûhu da Allah'ına kavuştu.

Aradan uzun seneler geçti. Kuleli Lisesi'nde fizik öğretmenliği yapan bir albay arkadaşla Merkez Efendi mezarlığının yanından geçiyorduk. Vâsitada idik, ikimizde vazîfeli idik. Bahâriye'de askerî bir okula gidiyorduk inip kabirleri ziyâret edemedik. Ben yanımdaki Albay arkadaşla, senelerce evvel olan hâdiseyi anlattım. Tâhirü'l-Mevlevî Hz.lerinin can verirken bile, mürşidini düşündüğü ona saygısızlık olmasın diye naaşının omuzdan indirilmesini vasiyet ettiğini söyledim. Arkadaşım merhûmu, Kuleli'den tanıdığı için hayranlık duygularını ifâde etti. Ondan sonra, başka konular üzerinde konuştuk ve senelerce evvel olan bu hâdisi ile gönüllerimizi meşgul etmedik.

Bu vak'ayı arkadaşla anlattığım günü tâkip eden gece, sabâha karşı, bendeniz tuhaf bir rüyâ gördüm: Kendimi Sultan Mahmut türbesi civârında buldum. Bütün sokaklar tıklım tıklım insan dolu idi. Vâsitalar işlemiyordu. Çünkü vâsitaların işlediği yollar bile insanlarla dolup taşıyordu. Piyer Loti Caddesi'ne doğru yürüyordum. Sağda Belediye'ye âit iki katlı bir binâ vardı, oraya girdim. Merdivenleri çıktım. Karşıma yine insanlarla tıka basa dolu bir sofa çıktı. Sağda camlı iki kanatlı bir kapı vardı. Herkes bana o kapıyı işâret ediyordu. "Büyük velî içerde" diye fısıldaşıyorlardı. Ben bahsedilen velîyi görmek için, heyecanla kapıdan içeri girdim. Kendimi büyük bir salonda buldum. Murassa' perdeler, süslü koltuklarla bezenmiş olan salon bomboştu. Şaşkın şaşkın etrâfıma bakınırken salonun dip tarafından bir koltukta Tâhirü'l-Mevlevî hz.lerini oturuyor gördüm. Beni görünce kalktı, salonun orta tarafına kadar geldi. Ben de ona doğru koştum. Üstünde evinde pijama yerine giydiği uzun entârisi vardı. Bana sarıldı, muhabbetle iki kolları arasında sıktı. Bu heyecanla uyandım. Rüyâda bile olsa kâmil bir insanla buluşmanın heyecânını hâlâ yaşamaktayım. Allah hocama rahmet etsin. Bu nâciz kuluna da Mesnevî çalışmalarını tamamlamağa müsâade buyursun.

İSLÂM MEDENİYETİ VE TÜRK DİLİ

Dr. M. Muhsin KALKIŞIM*

Araplar, Farslar ve Türkler, İslâm kültürünün mirâsını dünden bugüne ulaştıran milletlerdir. Bilhassa Türkler, 1000 yıl İslâm'a bayraktarlık yaparak dünyâ milletleri içinde şerefli bir konuma yerleşmiş ve Kur'ân-ı Hakîm'in müjdesine mazhar olmuştur: **"Ey îmân edenler! İçinizden kim dîninden dönerse, şunu bilsin. Allah onun yerine öyle bir kavim getirecek ki, Allah onları sever; onlar da Allah'ı severler, mü'minlere karşı yumuşak gönüllü, kâfirlere karşı onurlu ve başları yukardadır; Allah yolunda mücâdele ederler, dil uzatanın kınamasından korkmazlar. İşte bu, Allah'ın ihsânıdır. Onu dilediği kimseye verir."**⁽¹⁾ İslâmiyet, kavimler üstü, cihanşümûl bir dindi. Araplar, Türkler, İranlılar ve diğer İslâm milletleri birbirlerini kardeş olarak görüyorlardı. Çünkü, "Mü'minler ancak kardeşirler."⁽²⁾ hükmüne râm olmuşlardı. Bu sebeple Arapça ve Farsça, müslüman Türkler tarafından hiç bir dönemde yabancı dil olarak telakkî edilmemiştir.

Türkler, 9. yüzyılda İslâmiyete girerek Kur'ân dili'nin meczûbu oldu. Çünkü, Kur'ân dili kâinâtın Rabbının bir hitâbıydı. Bütün beşeri kayıtlardan önce Kur'ân hakikatleri, ferdî ve içtimâî hayâtı tanzim ediyor, ebedî saâdetin müjdecisi oluyordu. Bu meyanda Kur'ân medeniyeti, Türkleri

(*) KTÜ Fâtih Eğitim Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Eğ. Böl. Öğretim üyesi.

(1) Kur'ân-ı Kerim, Mâide Sûresi, 54. âyet'ten

(2) a.g.y., Hucurât Sûresi, 10. âyet'ten

yeni bir çerçeveye alacaktı. Bütün sosyal kurumlar bu yeni medeniyetin tesîrinde değişirken dil de bu değişime açık olmuştur. Kur'ân'ın Türk toplumunun idrâkine vaz' ettiği orijinal gerçeklerin ifâdesinde, Kur'ân dili'nin mukaddes kelimeleri kullanılmıştır. "Arı Türkçecilik" diye bir iddiânın varlığı, zamânın atmosferiyle tezat teşkil edeceği için söz konusu olmamıştır.

Arapça'ya Türk dilinin kelime hazinesinden ilk kapı böyle açıldı. İlk süreden itibâren "Allâh", "Rahmân", "Rahîm", "Hamd", "Rabb", "Âlem", "Mâlik", "Yevm", "Dîn", "Abd", "Sırât", "Müstakîm" v.s. kelimeler dilimize geçti. Kur'ân dili'yle, dolayısıyla Arapça kelimelerle haşır neşir olan müslüman Türkler, kendi dünyâsının ufkunu bu kelimelerle renklendirdi. Türkçe gibi, aynı medeniyetin potasında kalan Farsça da kelime kadrosunu % 50'den fazlasıyla Arapçadan yaptığı transferlerle zenginleştirme yoluna gitmiştir. Böylece Farsça'nın imkânları, Mevlânâ, Nizâmî, Molla Câmi, Sa'dî, Hâfız-ı Şîrâzi gibi büyük ediplerin elinde altın çağına ulaşmıştır.

Sosyal hayat geliştikçe veya değıştikçe dilin de yapı taşları olan kelimeler kısmen ölüyor veya yenilenir. İhtiyaç dâiresi büyüdükçe yeni mefhumlar ve varlıklar yaşanan hayatta yerini alırlar. Yâni, dilin târihi çizgisi, kültürle birlikte bir paralellik gösterir.

Yakın târihte, "Eskiye unut, yeni yolu tut." ifâdeleriyle çerçevelenen strateji, ısrarla dilimizde uygulanmıştır. Mâzi yok, istikbal mechûl. Zihinler, teceddüdün, "sürekli evrimleşmenin" câzibesine tutulmuştur. Kâmûs'u bir milletin hâfızası olarak tarif eden Cemil Meriç şu tesbiti yapar: "Kâmûsa uzanan el nâmûsa uzanmıştır. Her mukaddesi yıkan Fransız ihtilâli, tek mukaddese saygı göstermiş: Kâmûsa. Eski sözlüğe kıvrıl bir külâh geçirdiğini söyleyen Hugo, tek kelime uydurmamış; sembolizm'in üç silahşörü de öyle. Ama kullandıkları her kelime yeni. Heyhat! Batı'da cinnet bile terbiyeli."⁽³⁾ "Öz Türkçecilik" perdesi arkasındaki anlaşılması güç ırkçılık, kültür değerlerimizi inkârâ varabilmektedir. Hedef noktası, Arapça ve Farsça kelimelerdir. Maksat, Türkçe'nin saflaşması

(3) Cemil MERİÇ, *Bu Ülke*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1979, s. 19

değildir. Öyle olsaydı benzeri tavrı Tanzimat'tan sonra hızla dilimize giren Fransızca ve (daha sonra) İngilizce kelimeler karşısında görmemiz mümkün olurdu. "Pek çok kelimenin Arapçası yerine Fransızcası rahatça kabûl ediliyordu (amelî= pratik, asrî= modern, iktisat= ekonomi). O bizim yakın akraba diller(!) var ya, onlardan yakıştırmalar makbûle geçiyordu (ecole-ü okul-a, universal-i evrensel-e çevirmek, image'den imge, commande-dan konut çıkarmak, Yunanca hegemonia-dan egemen, Fransızca commune-den kamun = nahiye, hatta geriye doğru Arapça sabt-dan saptamak, kanaat-dan kanıt yapmak); bütün o akrâba dillerin kelime yapım ekleri ve şekilleri de sanki bizim olmuştu: Tatarca'dan söyle-v, Moğolca'dan danış-tay, Farsça'dan il-çe, Arapça'dan si-yasa, Yunanca'dan üç-gen, Latince'den gen-el, Fransızca'dan bir-ik = unique, Almanca'dan uz-man, İngilizce'den deniz-bank, Rusça'dan tanrı-ça gibi." (4)

Arapça'yı ve onun ifâde tarzı olan Kur'ân medeniyeti'ni değerlendiremem, milliyet-perverliği reddedip "Vatanım rûy-ı zemin, milletim nev-i beşer." diyen anlayışı ırkçılığın eşiğine getirmiştir. Kaldı ki, silsile hâlinde geçmişin hesâbını yapmak, bizi saf olmayan bir başlangıç dile getirir. Kurulmak istenen savunma sistemi, kendi kendini tekzip etmektedir.

Göktürklerden sonra Türk târihinin şa'saâlı bir medeniyetini kuran Uygarlar, "arı dil" iddiâsının aksine dilin kapılarını Çince, Moğolca, Tibetçe, Sogdca, Sanskritçe'ye açmışlardır. Bu kültür inkılâbında, şüphesiz ilk sırayı "din" müessesesi alıyordu. Önce Maniheizm, daha sonra Budizm resmî din olarak kabûl edilmiştir. İslâmiyet'ten önceki dönemde dilimize giren kelimeleri ayıklamayı hiç düşünmeyip "Öz Türkçe" telâkki edenler, İslâm medeniyeti dâiresine girişimizin akabinde ithal edilen Arapça ve Farsça kelimelere fütursuzca karşı durmuşlardır. Halbuki büyük Alman şâiri Goethe'nin dediği gibi: "Bir dilin kudreti kendini, yabancı olan şeyleri atmakta değil, onları yutup hazmetmekte gösterir." (5) Ülkelerle birlikte yeni kelimeler fetheden Müslüman Türkler, kendi bünyesinde onlara mahallî renkler vermiştir. Çünkü, "Dillerin kelimeleri de-

(4) Tahsin BANGUOĞLU, *Kendimize Geleceğiz*, Derya Dağıtım Yay., İstanbul 1984, s. 39-40

(5) Nihad Sâmî BANARLI, *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 1978, s. 150

ğil fakat sesleri millîdir."⁽⁶⁾ Câme-şûy (çamaşır), Engüri (Ankara), ne-verd-i bâm (merdiven), Aya-Nikola (İnegöl), hına (kına), zerd-âlû (zerdâli), Adriyanopolis (Edirne)... v.s.

İslâm medeniyeti, 10.000 kelimedede devraldığı Türkçe'yi, XVI. asırda 200.000 kelimeyle imparatorluk dili (Arapça, Latince, İngilizce) hâline getirmiş, edebiyat âlemine Fuzûli, Bâkî, Nefî, Nedîm ve Şeyh Gâlib gibi edipleri kazandırmıştır. Bugünkü TDK Sözlüğü'nün 40.000 kelimeyi ihtivâ ettiği düşünülürse dünya çapında bir iddiâyâ sâhip olmamız için epéy mesâfe alınması gerekeceği açıktır.

(6) a.g.e., s. 26

ALMANYA'DA DİL HİZMETLERİ

Yrd. Doç. Dr. Mustafa USLU*

Terim Tesbiti

"Onsuz düşünmenin olamayacağı..., toplumu oluşturan..., kültür, düşünce ve yaşayış tarzını nesilden nesile aktaran..." (1) gibi daha birçok özellikleriyle târif edilmeye çalışılan dil, ince işlenmiş sosyal bir dokudur ve şartlara bağlı olarak iyiye ya da kötüye doğru durmadan değişebilir. (2)

İnsanın diğer varlıklardan üstün bir konuma gelmesini ve yücelmesini sağlayan önemli etkenlerden olan dil kullanımında, dilin kötüye doğru değişmesini engellemek, bunun da ötesinde onu korumak, ilgi göstermek ve güzelleştirmek de insan için en önemli bir görev, bir vefa borcu ve sevgi gösterisi olmak gerekir.

Dil ile ilgili yapılabilecek bu olumlu çalışmaların tümünü içerisine alabilecek kısa ve isâbetli bir terim türkçemizde şimdiye kadar kullanılmış değildir. Oysa ki alanımızla ilgili almanca dilbilim kitaplarında (3) bu konunun çok daha önce halledildiği ve tek dilli sözlüklerde (4) de yer alan "Sprachpflege" teriminin bu amaçla kullanıldığı görülmektedir. Bu terim, almanca-türkçe sözlüklerden 1992 yılı sonuna kadar yayınlanan-

(*) M. Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğt. Böl., Alman Dili Eğt. Anabilim Dalı Öğretim üyesi.

larda, ne yazık ki, yer almamaktadır. 1993 yılında TDK tarafından yayınlanan almanca-türkçe sözlükte (5) ise bu terime, "ana dile özen gösterme" şeklinde yalnızca bir açıklama getirilmektedir. Bu durumda hem bu açıklamayı göz önünde bulundurarak ve hem de "Sprache" (dil, lisan, ifâde tarzı, üslup) kelimesi ile "Pflege" kelimesinin karşılıklarından yararlanarak yeni bir terim üretmemiz gerekmektedir.

"Pflege" kelimesi dilimizde "ihtimam, îtina, takayyüt, bakma, nezâret, idâre, muhafaza, bakım" (6) anlamlarına gelmektedir. Bu karşılıklardan yola çıkarak "Sprachpflege" için "dile ihtimam, dile îtina, dile özen, dil(e) bakım, dili muhafaza (koruma)" gibi terimler üretecek olsak, bunlar ne almanca dilbilim kitaplarında (7) ne de almanca tek dilli sözlüklerde "Sprachpflege" ile kastedilenleri karşılar:

Sprachpflege: Pflege und Reinerhaltung der Muttersprache (8);

der Versuch, bestimmte Normen in einer Sprache aufrechtzuerhalten (9);

Pflege und Reinhaltung der Muttersprache; Gesamtheit der Maßnahmen, die der Festlegung, Durchsetzung u. Beachtung sprachlicher Normen dienen (10);

jede beratende Bemühung um den Sprachgebrauch einzelner Individuen, die auf eine verbesserte sprachliche Kompetenz (Normbeherrschung) und auf einen reflektierten d.h. kritischen und selbstkritischen Sprachgebrauch (kommunikative Kompetenz) abzielt... (11)

Almanca tek dilli sözlüklerle dilbilim kitaplarındaki bu açıklamaları göz önüne aldığımızda "Sprachpflege":

- anadilin bakımı, korunması;
- anadilin yapısının, kurallarının korunması çalışmaları;
- dil ile ilgili kuralların konmasına ve uygulanmasına ilişkin tedbirler, dile özen gösterme;
- dile hâkim olma, dili doğru ve güzel kullanma yönünde o dili konuşanların tavsiye edici çalışmaları, uyarı ve tenkitleri...

şeklinde, çok kapsamlı bir terim olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bize göre "Sprachpflege" terimini, türkçemizdeki çok geniş anlamlı "hizmet" kelimesini kullanarak, "Dil Hizmetleri" terimi ile karşılamak uygun olacaktır. Çünkü bu kullanımda hizmet kelimesi, akla gelebilecek her olumlu çalışma ve katkıyı içerisine almakta ve bütün olumsuz etki ve çalışmaları bu çerçevenin dışında bırakmaktadır.

Almanya'da Dil Hizmetleri

Almanya'da Dil Hizmetlerinin **birinci** dönemi, Greule'ye (12) göre, 17. yüzyıl olarak kabul edilir. **İkinci** dönem, 18. yüzyıl ve 19. yüzyılın ilk çeyreği; ikinci İmparatorluk Döneminin sonuna kadar olan dönem **üçüncü**, Weimar Cumhuriyeti ve Üçüncü İmparatorluk Dönemi de **dördüncü** dönem olarak belirlenir. Beşinci dönem ise, 1946 ile 1970 yılları arasına yerleştirilir. Bu târihten günümüze kadar olan dönem ise **altıncı** ve son dönemdir.

Birinci dönemde, dili yabancı dillerin, özellikle de latince ve fransızcanın etkisinden kurtarma; dilin güzelleştirilmesi ve doğru kullanılması için çaba gösterme; sözlükler ve meslek terimleri sözlükleri hazırlama ve iyi çeviriler yapma gibi, Philipp Harsdörffer'in "dil çalışmaları" olarak adlandırdığı dil hizmetleri yer almaktadır. Bu dönemde İtalya'dakini örnek alarak devrin ünlü isimleri tarafından kurulan "Fruchtbringende Gesellschaft" (veya Palmenorden) adlı dil cemiyeti, bir yandan almanca'yı geliştirme, diğer yandan da dilin daha önce ulaştığı ifâde gücünü ayakta tutma gayreti içindedir. Bu birinci dönemde, daha sonra sayıları artan dil cemiyetlerinin üyeleri, dil konusunda tavsiye edici ve yönlendirici olmasa da, teorik çalışmaları ve şahsî dil hizmetleri ile almancaya desteklerini sürdürmüşlerdir. Kitaplar, yazılı ve sözlü dil kullanımını geliştirmeye yönelmiş, hitâbet san'atını anlatan kitaplar hazırlanmış, telaffuzda birlik sağlamaya ve eğitimde latince ve fransızca yerine anadilde ders verilme-ye çalışılmıştır.

İkinci dönemde de bu çalışmaların bir kısmı sürerken, diğer yandan üslup ile ilgili çalışmalar başlamıştır. Meslek dillerine yardımcı olan çalışmalar oldukça geliştirilmiş, eğitime önem veren insanlar "Almanca

Cemiyetleri" etrafında toplanarak anadil şuûrunu yerleştirmede önemli hizmetleri olan J. Christoph Gottsched ile birlikte bağlayıcı ve kural koyucu nitelikte dil hizmetleri vererek, kendilerini, otorite olarak kabul ettirme başarısını göstermişlerdir. Edebiyat ve hitabet san'atının geliştirilmesine ve dilin doğru kullanılmasına çalışılmış, bu konularda konferanslar verilmiş, makâleler yazılmış, dergi ve kitaplar neşredilmiştir. Goethe ve Schiller'in bu dönemdeki klasik edebî eserleri, yazı dilinde yüksek dil örneği olarak görülmüşlerdir.

Üçüncü dönemde; okullarda yazı dilinde, bunun yanı sıra da öncelikle tiyatrodaki uygulanan konuşma dilinde birliğin sağlanmasına çalışılmıştır. Bundan başka, yabancı kelimelere karşı çok abartılı bir mücadeleye girilmiş, öyle ki sanki dil hizmetleri bundan başka birşey değilmiş gibi bir durum ortaya çıkmıştır. Bu mücadeleye karşı, aralarında realizm akımının önemli yazarlarından Theodor Fontane'nin de bulunduğu çok sayıda ilim adamı ve yazarın dil hizmetlerinin öncelikle yabancı kelimelere karşı mücadeleden ibâret olmadığını, asıl yapılması gerekenin iyi eğitim görmüş öğretmenler tarafından gençliğin, dili doğru kullanmasının sağlanması ve millî edebiyatın zenginliklerini benimsemesi olduğunu açıklamaları dikkat çekicidir. Theodor Matthias'ın "Sprachleben und Sprachschaden. Ein Führer durch die Schwankungen und Schwierigkeiten des deutschen Sprachgebrauchs" adlı doğru dil kullanımı ile ilgili kitabı gibi daha birçok kitap, "Sprachratgeber", yâni dil konusunda tavsiye edici niteliktedir.

Dördüncü dönem, dil hizmetlerinin hangi yön ve alanlarda yapılması gerektiği konusunda teorik çalışmaların daha çok yapıldığı, fakat uygulamada ne yazık ki başarı sağlanamadığı bir dönemdir. Teorik çalışmalarda önde gelen isimlerden Franz Thierfelder, dil hizmetleriyle yalnızca yurt içinde yazı ve konuşma dilinde akıcılık ve berraklığın teminini değil, aynı zamanda imparatorluğun sınır bölgelerinde yaşayanlara doğrudan dil yardımını ve bu sınırların dışında da almanca konuşulması ve dünyâ dili hâline getirilmesi için, her türlü propaganda ve teşvik çalışmalarını hedeflemektedir. Thierfelder, çalışma alanlarını doğru yazım, dil tasfiyesi, yazı dilinin düzenlenmesi, dili konuşanların eğitimi, ders verme me-

totları, çeviri bilim, dil istatistiği ve propagandası olarak belirlerse de, asıl amaç almancanın konuşulduğu sınırların genişletilmesidir ve dil hizmetleri Üçüncü İmparatorluğun politik ve ekonomik gücünün hizmetine sunulmaktadır. Gerçekten de, o dönemde var olan "Deutsche Akademie", "Deutscher Sprachverein" ve dil ile uğraşanların kurdukları diğer hizmet kuruluşlarının üzerinde devletçe resmî bir dil hizmeti kurumu kurulur ve kısa bir süre sonra da "Deutscher Sprachverein" dağılır. Bu dönemde "arı dil" taraftarı olmayan, dil hizmetlerini dili geliştirme şeklinde anlayanların yanında, devrin politikasına göre tasfiyecilik taraftarı olanlar da vardır. Ancak bunlardan bazıları "arı dil" çalışmalarında o derece aşırıya kaçarlardı ki, bizzat devrin Milli Eğitim Bakanı'nın genelgesi ile uyarılır ve çalışmaları yasaklanır.

Beşinci dönem, ideolojik aşırılıklardan ve saplantılardan kurtularak dil hizmetlerinin mâhiyyet ve fonksiyonları hakkında fikir tartışmalarının yapıldığı, bu amaçla da dile ilmî anlayış çerçevesinde hizmet veren cemiyetlerin kurulduğu, akademik çalışmaların ve dil hizmetleri ile ilgili yayınların gerçekleştirildiği bir dönemdir. Sayıları yirmiyi bulan dil cemiyetleri, komisyonları ve yayınevleri yaptıkları çalışma ve yayınlarla kalıcı dil hizmetleri vermişlerdir.

Son dönem dil hizmetleri, sadece okullarda değil, okul dışında da dil hizmetlerinin yaygınlaştığı ve önem kazandığı bir dönemdir. "Gesellschaft für Deutsche Sprache" adlı dil cemiyetinin amaçları, bu dönem dil hizmetlerine damgasını vurmaktadır. Dil hizmetlerinde politik bağımsızlık, dilin korunması, bakımı, geliştirilmesi, araştırılması, güzelleştirilmesi esastır. Dil konusunda isteyen herkese yardım edilir; halkın dilin mâhiyyetini, anlamını ve gücünü anlaması, dil ile yakından ilgilenmesi ve dil duygusunu geliştirmesi sağlanır. Bu çalışmalar diğer cemiyetlerle, kuruluş ve kurumlarla işbirliği içerisinde, dil dergileri, yayınlar, dil konusunda yardım ve bilgilendirme, konferanslar, dil dersleri, kurslar ve çalışma grupları düzenleme yoluyla yapılır. Bu dönem dil hizmetleri, ayrıca, yetişkinlere yönelik, tavsiye edici nitelikte ve basın-yayın organlarına yönelik olmak üzere üç ayrı alana yayılmıştır. Bundan başka, "das Grammatische Telefon: Dilbilgisi Telefonu" vasıtasıyla sekreterlere, öğ-

retmen, öğrenci ve velilerine, sanayide çalışanlara ve hukukî davalarda çıkmaza girenlere dil konusunda yardım etme imkânı hazırlanmıştır. Bu dönemde de "Gesellschaft für Deutsche Sprache"nin yanında "Institut für Deutsche Sprache" gibi bugün üniversitelerde alman dilini ve bu dilin yazılı-sözlü kullanımını araştırmaya yönelik çalışmalara malzeme sunabilen ve 20. yüzyılın geliştirdiği dil anlayışı ile yorumuna dayanan araştırma ve yayınların yapılabilirdiği geniş imkanlara sahip enstitüler kurulmuştur.

Değerlendirme

Sonuç olarak şunları söyleyebiliriz:

1. Bu çalışmaları, aslında 8. yüzyılda yaşamış olan Karl der Große'nin (13) din adamlarını latince konuşmaktan menedip, halkın dilinde konuşmalarını emretmesi ile başlayan anadil şûfuru ve buna dayanarak Notker von St. Gallen'in (950-1022) latince halkın dili anlamındaki "theodisce"den gelen "deutsch", türkçe söyleyişle "almanca"ya yaptığı çevirilerle ilim ve kültür dili hâline getirmesiyle başlatmak yerinde olurdu.

2. Dile iyice yerleşmiş, artık o dilin malı olmuş kelimeleri ayıklar-ken yapılan gelişigüzel çalışma ve türetmelerin dil hizmetlerinden sayılması konusuna şüphe ile bakılmış, abartılı çalışmalar çoğu zaman alay konusu olmuştur. (14)

3. Dil hizmetleri, ideolojik ve politik sapmalardan kurtarılarak tamamen ya da büyük ölçüde eğitime ve anadile önem veren insanlar, ilim adamları ve yazarlar tarafından verilmeye çalışılmış, bu konuda akademik çalışmalar, teori ve uygulama da yine bu kişiler veya onların kurduğu kuruluşlarca yapılmıştır. Bu kuruluşlar zamanla devletin de onayladığı otoriteler hâline gelmiştir.

4. Bilim alanında uluslararası alışverişe kapılarımızı açtığımız gibi, almanca için yürütülen bu başarılı dil hizmetlerini fikir vermesi bakımından bilmek ve üzerinde düşünmek yerinde olacaktır, görüşündeyiz.

Kaynaklar

1. Lewandowski, T.: Linguistisches Wörterbuch, Heidelberg 1985, "Sprache" madde başlı.
2. Weinrich, H.: Wege der Sprachkultur, DVA, Stuttgart 1985, s. 7
3. Greule, A.: Germanistische Sprachpflege: Geschichte, Praxis u. Zielsetzung, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1986. (Bu çalışmada özellikle bu eserden yararlanılmıştır.)
- 4/8. a) Wahrig, G.: Deutsches Wörterbuch, Mosaik Verlag, 1980
b) Deutsches Universal Wörterbuch A-Z, Dudenverlag, Mannheim 1989
c) Götz, D. (Hg.): Langenscheidts Großwörterbuch Deutsch als Fremdsprache, Langenscheidt KG, Berlin und München 1993
5. Önen, Y./Şanbey, C.Z.: Almanca-Türkçe Sözlük, TDK, Ankara 1993
6. a) Denker, A.C./Davran, B.: Almanca-Türkçe Büyük Lûgat, Großes Deutsch-Türkisches Wörterbuch, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1973
b) Steuerwald, K.: Deutsch-Türkisches Wörterbuch, Almanca-Türkçe Sözlük, Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1974.
7. Greule, A.: a.g.e., s. 3 v.d.
9. Bk. 4. c)
10. Bk. 4. b)
- 11/12. Greule, A.: a.g.e., s. 3; s. 7 v.d.
- 13/14. Bortenschlager, W.: Deutsche Literaturgeschichte, Leitner, Wien 1981/20, s. 14; s. 83 v.d.

CEMÂLEDDİN AKSARÂYÎ'NİN İÇİNDE YETİŞTİĞİ FİKRÎ VE FELSEFÎ ORTAM*

Doç. Dr. Fahreddin OLGUNER

Cemâleddin Aksarâyî -Aksaraylı Cemâleddin, 14. yüzyılda yaşamış, Aksaray'ın seçkin evlâdından biridir. O, tıbdan dile, mantıktan tasavvufa devrin ilimlerini üst seviyede bilen bir ilim ve fikir adamıdır.

Kendi başına tek bir ferd olarak alınınca O, mütevâzî bir yerleşim bölgesinde yaşamış ve çevresinin üstünde boy göstermiş bir hüviyet olarak görülür. Fakat, vâkıa bu değildir.

İslâm dünyâsındaki "icâzet", bugünün dili ile "diploma" geleneği bize şunu göstermektedir ki Aksaraylı Cemâleddin, Osmanlı Devri'nin büyük ilim temsilcilerinden biri olan **Molla Fenârî'nin** (1351-1432) ve bu yolla da büyük Şeyhü'l-İslâm **Zenbilli Ali Efendî'nin** (öl. 1526) hocası (ve büyük dedesi) bulunmaktadır. Yine icâzetlerden anlaşıldığına göre A. Cemâleddin'in kendi hocası **Sirâceddin Ürmevî** (1197-1283) dir. Azerbaycan'ın Ürmîye gölü kenârındaki Ürmîye şehrinden olan bu zat, **Mevlânâ Celâleddin Rûmî** (1207-1273), **Sadreddin Konevî** (1210-1274)... gibi meşhur ilim ve düşünce kâfilesinin çağdaşı ve sohbet arkadaşıdır. Yine geleneğin gösterdiğine göre S. Ürmevî, İslâm dünyâsının âbide şahsiyeti olan Fahreddin Râzî (1149-1209) ekolünün Anadolu'daki temsilcisidir.

(*) 22-24 Ekim 1993'de Aksaray'da düzenlenen "Aksaray ve Cemâleddin Aksarâyî Sempozyumu"nda sunulan tebliğ.

İlim adamlarının üstâdı (Şeyhü'l-Ulema) olarak bilinen **F. Râzî**, Rey şehrinde doğmuş, Herat'ta vefât etmiştir. O, İslâm dünyâsında "rasyonalizm" diyebileceğimiz "mantikî düşünce"nin en büyük sîmâsıdır. F. Râzî'nin sert tenkitler yönelttiği İbn Sînâ (980-1037), bizce, kendisinin fikir babasıdır. Ancak, mantikî düşüncesini tevârüs ettiği ve bunu her dalda mahâretle kullandığı halde F. Râzî, büyük ve uzak üstâdı İbn Sînâ'nın tasavvufî düşüncelerine iltifat etmemiştir.

Buhârâ yakınlarında Afsana kasabasında 980 de doğmuş ve romanlara konu teşkil edecek tarzda mâcerâlarla dolu olarak geçirdiği hayâtına 1037'de Hemedan'da vedâ etmiş bulunan **İbn Sînâ**, bir yandan rasyonel bilgiyi alabildiğince kullanırken öbür yandan da tasavvufî bilginin imkânlarını hazırlıyordu. Mantıku'l-Meşrikiyyin (Doğuluların Mantığı), Aşk Risâlesi... gibi eserleri bunun canlı örnekleriydi. İbn Sînâ, her iki alanın bilgisini; aklî ve tasavvufî bilgiyi birarada tutuyordu. Çünkü, bu sistemin asıl kurucusu bulunan Ebûnasr Fârâbî (870-950), sistemin temellerini böyle atmıştı.

Bugün Kazakistan topraklarında bulunan ve Otrar diye bilinen Fârâb'da 870'de dünyâya gelen **Ebûnasr Fârâbî**, bu bölgede yetişmiş, daha sonra çevreyi dolaşarak Bağdad'a gelmiş, oradan Şam'a geçmiş ve orada 950'de vefât etmiştir. E. Fârâbî, hayâta vedâ ederken arkasında ilmin her dalına âit ciddî eserlerle birlikte üstün bir ilim zihniyeti bırakıyordu. E. Fârâbî'nin bir bütün olarak temsil ettiği ilimlerin çeşitli dallarında her dalı derinlemesine inceleyen; **İbn Türk Ceylî** (öl. 8. yüzyıl sonu 9. yüzyıl başı), **Ebû Abdullah Harizmî** (öl. 850), **Ebû Abbas Fergânî**, **Ebû Reyhan Bîrûnî** (973-1048)... gibi özel uzmanlar bulunuyordu.

İmdi, âdetâ elektronik âletlerle ileriden geriye, batıdan doğuya gerçekleştirdiğimiz bu kısa seyâhati, zaman ve mekân boyutları içinde yenden değerlendirmeye alalım.

Ondördüncü yüzyılda ortaya çıkan Aksaraylı Cemâleddin'in oldukça seviyeli bulunan ilmi, yüzyıllardan gelen bir zihniyetin, bir bilgi biriki-

minin ortaya çıkışıdır. Bu zihniyetin ve bu birikimin İslâm dünyâsı içinde ilk ortaya çıkışı 9. yüzyıllardadır. Devrinin çok üstünde ve ilerisindedir. Bu bilgi, tek yönlü ve tek alanlı değil, çok yönlü ve çok alanlıdır. Bu bilginin coğrâfî mekânı; Balkanlar, Anadolu, Mezopotamya, Hazar Denizi çevresi ve Ortaasya'dır.

Demek oluyor ki bu bilgi bir bölgede, bir anda ve birden bire ortaya çıkıveren bir bilgi değildir. Bu bilgi ve düşüncenin mensup olduğu medeniyetin adı "İslâm Medeniyeti"dir. Çünkü, bu medeniyet içinde doğan herşeyin; ister dînî, ister din dışı her ilmin, ister dine uygun, isterse ona zıd her düşüncenin temelinde din; İslâm Dîn'i vardır. Bu bilgi ve düşüncüyü oluşturanların çoğu da zâten müslüman bulunmaktadır. İşte bu sebeblerdendir ki bu medeniyetin adı "İslâm Medeniyeti"dir.

Bu medeniyet içinde iş gören, fikir üreten herkes, kendisini bu bütünün bir parçası addeder. Dolayısıyla takdirlerini olduğu kadar, takbihlerini de bütüne yöneltir. Bu sebeble de düşüncelerini bütüne ulaştıracağı bir dil ile; dînin ve medeniyetin ortak dili olan arapça ile yazar.

İşte bu iki unsur; din ve dil, bu medeniyetin "alâmeti fârikası - belirleyici özelliği" olmuş, ve medeniyet buna göre isimlendirilmiş; "İslâm Medeniyeti" denmiştir.

Hemen belirtelim ki böyle bir isimlendirme târihî vâkıya uygundur. Ancak bu, nüansları yok saymaya, medeniyetin ürünlerini oluşturanların ferdî ve millî özelliklerini silip kimliklerini yok etmeye yeterli değildir.

Evet; teknik, ilim ve felsefe beşerî tecrübeden kaynaklanan, genelgeçer kurallara dayalı olarak ortaya çıkan insânî ürünlerdir ve sonuç olarak da belli bir ırkın, belli bir milletin mülkiyetine verilemezler. Ancak, bu hâl onları meydana getirenlerin ferdî ve millî özelliklerinin ortadan kaldırılmasına da sebep teşkil etmez.

Herşeyden önce ilim, felsefe ve bunların sonucu olarak ortaya çıkan teknik, bir zihniyetin, bunu hazırlayacak olan sosyal ortamın ve bunu gö-

rüntüye getirecek olan ferdî kâbiliyetin, ferdden ferde intikal eden dâimî tecrübelerin; tecrübe birikimlerinin sonucu olarak ortaya çıkar.

Demek oluyor ki ilim ve felsefe, hüküm olarak umûmî ve genel-geçer olsalar da kendilerini ifâdelendiren ferdin kimliğini; ferdî kâbiliyeti ile millî karakterini de berâber yansıtır. Biz bunun örneklerini "İslâm Medeniyeti" çevresinde bol bol görmekteyiz. Sözelimi, bu medeniyetin ortak konusu olan "minâre", ortaya çıktığı yere ve kendisini ortaya koyan elin mahâretine göre çok değişik şekiller göstermektedir. Bu, sâdece san'at eserleri değil, medeniyetin bütün ürünleri için geçerli olan bir hâldir. Zîrâ, bir milletin san'atkârı millî, ilim adamı ise milliyetsiz veyâ milletlerarası olamaz. Ancak, her alanda ferdî ve millî karakterleri yansıtarak ortaya çıkan ürün, geniş kitlelere hitap edebildiği ölçüde "genel-geçer" vasıflar kazanır. Dikkatlerinizi bugünün teknolojisindeki bir noktaya çekmek isterim. Bugünün teknolojik yapısını sergileyen otomobillerin önünde gece görüşü sağlayan farlar vardır ve bunlar tamâmiyle fonksiyoneldir. Ancak dün bunlar Avrupalı ve Amerikalı sâhipleri gibi iri cüsseli ve dört köşeli idi. Japon sanâyii bu geleneği değiştirdi. Kendi fizyonomik yapısını otomobile aktardı ve farlarını küçük-çekik gözlü Japon dilberleri yaptı. Teknolojik faydayı da berâberinde getiren bu değişiklik, Avrupalı-yı da iknâ etti ve "genel-geçer" vasfını kazandı.

Görülüyor ki ilim, teknik ve kültür, zannedildiği gibi, ayrı köşelerde, birbirlerinden tamâmiyle bağımsız olarak yerleşip oturmuş cansız ve sâbit varlık skalaları değildir. Aksine ve dâimâ içiçe bulunan, karşılıklı etkileşimde olan canlı varlıklardır ve bir tek ürün, kendi şahsında hepsini birarada sergiler.

İmdi biz, yine İslâm Medeniyetine dönelim. Bu medeniyette hemen her hareketin hareket edici gücü din idi. Ortaya çıkan ürün de ortak dil ile ifâdelendiriliyordu. Fakat, bu iki unsurdan hiçbiri, medeniyetin ürünlerini "anonim eserler" olarak gösteremez. Fakat, aynı zamanda bu iki unsur, kendilerine öncelikle erişen ırk ve millete, yâni Araba bu medeniyet içinde ortaya çıkan ürünlere sâhip çıkma hak ve selâhiyetini de vermez. Çünkü, herşeyden önce din, beşerî değil, beşer-üstüdür. Kimseye

mâledilmez. Dil ise bir vâsıtasıdır. Düşünce, ilim ve felsefe bununla ifâde edilir. Fakat, kendi başına o, ilim ve düşünceyi meydana getiremez. Aksi olsaydı İslâm öncesi dönemde seviyeli bir edebî dile sâhib olan Arapların üstün bir ilim ve felsefe geleneğine de sâhip bulunmuş olmaları gerekirdi ki, vâkıa böyle değildir.

Demek oluyor ki ilmin, fikrin ve felsefenin meydana gelebilmesi için insanı buna sevkedici güç olan dînin, bunun ifâde vâsıtası olacak dilin bulunması gerekir. Fakat, bunun yanında bunları şahsında fiile geçirecek olan ferdin ve ferdî kabiliyetin de bulunması gerekir. Ayrıca şahsî kabiliyetinde ferdi destekleyecek ve onu hazırlıyacak bir sosyal yapının, buna uygun bir zihniyetin de bulunması zarûrîdir.

İmdi, bu şartları elimizde tutarak yukarda işâretlediğimiz coğrafi bölgeyi yeniden gözönüne getirelim. Fârab'dan Buhâra'ya, Belh'den Harizme, Ürmîye'den Kayseri'ye, Konya'dan Aksaray'a, Antep'den İstanbul'a... buralar Türk bölgeleridir, sâhipleri de Türk'dür.

Sekizinci yüzyılda Türkler, kaderin en güzel cilvelerinden birisiyle İslâm'a girdiler. Kısa zamanda da bu medeniyetin yönetici ve yönlendirci rolünü üstlendiler. Bunu kaba kuvvete bağlayanlar çoktur. Tabiatın şaşmaz kuralına rağmen bunu iddiâ etmek akıl işi olamaz. Zîrâ, dev cüssesine rağmen hiçbir fiilin maymun ya da tilki gruplarına hükmettiği görülmemiştir. Onbeşinci yüzyılda İstanbul'u alan aynı gücün onsekizinci yüzyılda eksilen gramajı değildi!

Demek oluyor ki sekizinci yüzyılda İslâm ile şereflenen Türkler, kendilerine bu medeniyetin hâkim rolünü kazandıracak olan özelliklere de sâhip bulunuyorlardı. Nitekim milâddan önceki yüzyıllarda kendi varlığına kavuşan ve devlet tecrübesine ulaşan Türkler, milâdın altıncı yüzyılında (552'de), ismi ve cismi ile birlikte "Göktürk Devleti"ni kurmuş ve Türk olmanın şuûruna çoktan ermiş bulunuyorlardı. Bugünkü Batı'nın belli başlı milletlerinden hiçbirisi, bu târihlerde ne sîyasî birlik ve devlet olarak, ne de isim ve şuûr olarak sahnede bulunuyordu.

Târihî tecrübeleri Türklere, İslâm medeniyeti içindeki seçkin yerlerini kolayca kazanmalarını sağladı. E. Fârâbî, İslâm medeniyeti içinde en büyük üstâd, "Muallim-i Sâni" olmak için kendi ferdî ve millî kabiliyetinden başka birşeye muhtaç değildi. Meselâ, içinde yetiştirdiği millî ortamın mîrâsı, onun "İslâm medeniyetin en büyük mûsikî otoritesi" olmasına; devlet geleneği de, yapacağı siyâset felsefesine yetiyordu.

İslâm dünyasında yetişen ilim ve fikir adamlarından bâzılarının millî kimliğini tâyin ve tesbit etmek oldukça zordur. Fakat, E. Fârâbî böyle değildir. Kaynaklar onun Türk olduğunu ve her yere bu karakterle gittiğini özellikle belirtirler. Oysa bundan rahatsız olan ve belgelere rağmen onu yanlış kimlikle gösterenler vardır. Sözgelimi D.M. Dunlop, E. Fârâbî'nin "Fusûl'l-Medenî" adlı eserini, ciddî bir inceleme ile birlikte ingilizceye tercüme edip yayınladı(*). E. Fârâbî'nin şahsî başarısını takdirle karşılayan Dunlop, İslâm dünyasında siyâset felsefesini ilk defâ gündeme getirenin E. Fârâbî olduğunu özellikle vurgular. Fakat onun bu başarıya hangi millî tecrübe ve mîrasdan yararlanarak ulaştığını bir türlü görmek istemez ve E. Fârâbî'ye Arap, eserine arap siyâset felsefesi demekten kendini alamaz. Oysa, İslâm öncesi dönemdeki Türk Devleti gelenek ve tecrübesine, yukarda işâret etmiştik. Ferdî başarının sosyal zihniyet ve beşerî tecrübeye dayandığını da belirtelim.

Yine bir başka Batılı, E. Fârâbî'nin büyük mûsikî kitabını inceleyip fransızcaya tercüme eder(**). Tıpkı M. Dunlop gibi bu zat da E. Fârâbî'nin şahsî başarısını över ve İslâm dünyasında ilmî olarak mûsikî geleneğini başlatanın E. Fârâbî olduğunu vurgular. Ancak bütün bu takdirler onun da E. Fârâbî'yi Arap, mûsikîşini arap mûsikîsi olarak takdim etmesine engel olamaz. Üstelik bu zat tercümesinin girişinde özbeöz Arap olan bir filozofdan Ebû Yûsuf el-Kindî'den söz ederek; "Mûsikîden bahsetmesine rağmen burada hiçbir varlık gösteremedi", der(***). Fakat; "E. el-Kindî'nin bu başarısızlığının sebebi, onun millî mîras ve tecrübeden yoksun oluşu, E. Fârâbî'nin başarısı ise Türk olduğu için onun bu

(*) D.M. Dunlop, AL-FÂRÂBÎ, FUSÛL AL-MADANÎ, At The University Press, Cambridge, 1961

(**) Baron Rodolphe d'Erlanger, La Musique Arabe, Paris, 1930.

(***) Yukardaki dipnotta sözü edilen eser, s. XIX.

tecrûbe ve mîrâsa sâhib bulunuşudur." demeye Baron'un dili bir türlü varmıyordu.

Sözün kısası şu ki, ilim ve felsefe ferdî kâbiliyetten tezâhür eder. Ferdî kâbiliyetleri harekete geçiren zihniyettir. Zihniyet, sosyal çevrede yeşerip gelişir ve bu ortamda tecrûbe kazanır. Kazanılan tecrûbe; biyolojik, psikolojik ve sosyal mîras yolu ile yeni kuşaklara intikal eder. İlmî gelişmeyi sağlayan yeni kuşaklar, ilim ve teknik başarı olarak ortaya koydukları eserlerle hem kendi ferdî kâbiliyetlerini, hem de mîras aldıkları milletlerinin zevk ve karakterlerini yansıtır. Bir tek eser, bütün bir kompozisyonun temsilcisidir.

İşte, Aksaraylı Cemâleddin de, öteki emsalleri gibi, kendi şahsında, şahsî kâbiliyeti ile birlikte sâhip olduğu mîrâsın millî kâbiliyet ve karakterlerini de yansıtmaktadır.

Bu ilim ve fikir adamlarının içinde yetiştiği medeniyet İslâm Medeniyeti'dir ve onlar bu medeniyetin bütününe son derece saygılıdır. Bu medeniyetin merkezini teşkil eden din, bu ilim ve fikir kadrosunun hiçbir yerde ve hiçbir şekilde ihmâl etmediği bir güç ve inanç kaynağıdır. Ancak bu güç ve îman kaynağını onlar, Hâricî ve Vehhâbî zihniyetin algıladığı gibi boş bir kalıp, kuru bir şekil olarak algılamazlar. Aksine her şekli ve her hareketi belli bir gâyenin tahakkuku için vazgeçilmez vâsıta olarak telakkî ederler. Fakat, öte yandan bu kadro, bâtinî zihniyetin yaptığı gibi dîni, her türlü kuraldan uzak, istenen maksada ulaşmada insanın önüne hiçbir sed koymayan, isteyen istediği tarzda düzenleyebileceği bir oyuncak yığını olarak da görmez.

Bu zihniyete, bu kadroya göre bu dünyânın, bu hayâtın yaşanabilir hâle gelmesi için ilme ve tekniğe büyük ölçüde ihtiyaç vardır. Fakat, ona göre bu, bir ilim ve teknik makyavelizmine de yol açmamalıdır. Çünkü insanın gerçek tatmîni mânevî dünyâdadır. İşte bu sebeptendir ki bu zihniyette akıl ve sezgi, pozitif tecrûbe ile mistik tecrûbe berâberce ve yanyana kullanılır.

Bu zihniyete göre insanlar, sayılarınca farklılıklar gösterirler. Aynı yumurta ikizlerinin bile farklılıklar gösterdiği bu âlemde, insanlardan aynı düşünce ve davranışları beklemek abes olur. İslâm da böyle bir beklenti içinde elbette olamaz. Dolayısıyla her ortaya konan eserin, kendisini meydana getiren gücün ferdî ve millî karakterini yansıtır farklılıklar göstermesi tabîî ve hattâ zarûrîdir. Buna saygı duyulmalıdır.

İşte Aksaraylı Cemâleddin'in içinde yetiştiği ve kendisinin yansıttığı fikir ve felsefenin karakteristiği, bize göre budur.

ÂİLEDE, OKULDA VE TOPLUMDA EĞİTİM

Ömer OKUTAN

Eğitim bütün yönleri ile bir ülkenin geleceğidir. Geleceğini tehlikeye atmak istemeyen ülkeler, eğitim konularında, özellikle eğitim yatırımlarından hiçbir şekilde fedakârlık yapma yoluna gitmemelidirler. Gerçekten, bir millet geleceğini tehlikeye atmak istemiyorsa, dâima eğitim mes'elelerini, diğer bütün mes'elelerinin merkezinde ve ön sırada görme durumundadır. Ülkemiz için de bu böyledir. Türkiye olarak, moda deyiimi ile, yirmibirinci yüzyıla lâıyıkıyla hazırlanabilmek, diğer ülkelerle yarışabilmek, ancak eğitime herşeyden daha çok önem vermekle mümkün olabilecektir.

Burada eğitim kavramını geniş düşünmek gerekir. Önce âilede başlayan eğitim, örgün eğitim dediğimiz okullarda devam eder. Yaygın eğitim kurumları, hizmet içi eğitim, basın-yayın araçları, dernekler, kulüpler ve toplum ilişkileri ile ömür boyu sürer. Bunu; "âilede eğitim", "okulda eğitim" ve "toplumda eğitim" şeklinde üç ana kavram altında toplayabiliriz.

Kişiyi sürekli eğitimin içinde tutan bu üç zemîni, aslında kesin çizgilerle birbirinden ayırmak mümkün değildir. Aynı anda her üçü de kişi üzerinde etkili olabilmektedir. Meselâ, henüz okul çağına gelmemiş ve âile içinde terbiye gören çocuk, aynı zamanda akrabalarının, âile yakınlarının ve evde bulunan gazete, dergi, radyo, televizyon gibi basın-yayın or-

ganlarının da tesîri altındadır. Ne var ki, burada önemli olan, insandaki gelişim basamaklarına göre belli çağlarda, bir zemînin daha öne çıkmış bulunması ve daha tesîrli görülmesidir. Okul çağına gelmemiş bir çocuk için âile eğitimi, diğerlerine göre daha ön planda ve daha tesîrlidir. Okul çağındaki ve okula devam eden bir çocuk üzerinde de okul ön plana çıkar, âileye ve çevreye göre daha tesîrli olur. Kişi belli bir eğitim sürecinden geçip iş hayatına atılınca, âile ve okulun tesîrleri devam ediyor olmakla beraber toplumla etkileşim, eğitim ve özellikle iş hayatı ön plana çıkar.

Burada önemli olan husus, âilede eğitim, okullarda eğitim ve toplumda eğitim şeklinde, bu üç ana kavram altında ifâde edilen eğitim süreçlerinin birbirini tamamlaması, birbirini beslemesi ve birinin diğerlerinin gelişmesine imkân sağlamasıdır. Özellikle, birinde kazanılan bilgi veya değer, kısaca davranışların diğerlerinde bozulmaması, tersi bir davranışa, bilgiye veya değere dönüşmemesi husûsu çok önemlidir. Başka bir deyişle; çocuk veya yetişkin, üç ana eğitim süreci arasında bilgi veya değer ilişkilerine, çatışmalarına mâruz kalmamalıdır. Bu durum, hem eğitim süreçlerinin erezyona uğramamasına, hem de öğrencide kişilik çatışmasının doğmasına sebep olabilecektir.

Bunu, bazı misâllerle daha açık anlatmak mümkündür. Meselâ hırsızlık, yalancılık, hem âilede, hem okulda ve toplumda suç sayılan fiillerdir. Çalışkan veya tembel olma fiilleri de, üç eğitim sürecinde aynı şekilde değerlendirilir. Eğitim sosyologları, süreçlerarası bu benzerlikler ne kadar çoksa, eğitimden dâima olumlu ve verimli sonuç alınacağı düşüncesindedirler.

Evde âile fertlerinin birbirlerine sevgi ve saygıyla davrandığını gören ve bu hava içinde yetişen çocuk, okulda yöneticilerin ve öğretmenlerin aynı davranışları göstermesini yadırgamayacaktır. Kendisi de bu havaya uyum sağlayacaktır. Tersine, uyumsuz bir âile ortamından sağlıklı bir okul ortamına gelen veya uyumlu bir âile ortamından huzursuz bir okul ortamına gelen çocuk için ciddî uyum problemleri doğabilecektir. Meselâ; Musevîlik ve İslâmiyet, anneye ve babaya hürmeti ve itaati emre-

derken, anneye ve babaya hürmetsizlik ve itaatsizliği telkin eden bir eğitim sürecinin bu dinlere bağlı âilelerde ve toplumlarda karşılaşılabileceği problemleri düşünebilmek bile güçtür. Böyle çelişkili eğitim süreci içinde yetişen kişinin, toplum içindeki veya hayâtındaki tutumlarında da uyum problemleri görülebilecektir. Bu bakımdan "eğitimin (örgün eğitim) amaçlarını belirlemede halkın çoğunluğunun oyu alınmalıdır." Milletçe benimsenmeyen eğitim amaçları olamaz.⁽¹⁾ Şüphesiz burada "halk" veya "millet" kavramı, örgün eğitim dışında kalan âileyi ve toplumu (hizmetiçi eğitim, basın-yayın, dernek, gruplar v.b.) ifâde etmektedir. Demek ki toplumun gâyeleri bilinmeden örgün eğitimin gâyelerini belirlemek mümkün değildir.

Günümüzdeki eğitim araştırmaları, insanların, kendi kültürlerine göre eğitilmeleri hâlinde daha verimli, daha üretken olacakları görüşünü hâkim kılmaktadır.⁽²⁾

Kazandırılan olumlu veya olumsuz davranışların ve sosyal değerlerin yanısıra bilgilendirme de önemlidir. Âilede kazandırılan yanlış bir bilginin, okulda doğrusu verilse bile, öğrenci yine de ikileme düşebilecektir. Bunun tersi de mümkündür; okulda kazandırılan yanlış bir bilginin evde düzeltilmesi de aynı olumsuz sonucu doğurabilecektir. Konuyu daha ileri götürerek âilede ve okulda kazandığı ve doğruluğuna inandığı bir bilginin yetişkinlik döneminde yaptığı araştırmalarla yanlış olduğunu anlayan bir kişinin, en azından bu kurumlara güveni ve saygısı sarsılabilecektir.

Özellikle kişinin yetişme döneminde etkili olan âile, okul ve sosyal çevrenin (kulüpler, basın-yayın organları v.b.), bu ince ve çok önemli olan mes'ûliyetlerinin farkında olmaları ve buna göre davranmaları gerekir. Ancak bunun, gerçekleşme durumu çok zor görülmektedir. Çünkü, kişi sâdece doğup büyüdüğü âile ile eğitim ve öğretim gördüğü okul ortamı içinde bulunmamaktadır. Yine yalnızca, günümüzdeki söylenişi ile MEDYA'nın tesîri altında değildir. Bütün bunların yanısıra ve belki de bunlardan daha etkili olarak kişi kendisini; âile, değişik dernekler ve

(1) Mr. Robert P. Milton, 27 Mayıs 1988, Antalya Kaya Otelindeki Seminer notlarından.

(2) Prof. Dr. Renner, 27 Mayıs 1988, Ant. Kaya Ot.deki seminer notlarından.

san'at grupları ile siyâsî, ideolojik ve dinî gruplar içinde de bulunmaktadır. Kaldıki, bu sosyal gruplar arasında değer dengelerinin bulunduğunu ifâde etmek de çok güçtür. Şüphesiz bütün bu grupların görüş birliği içinde olmaları, aynı şekilde düşünmeleri mümkün değildir ve doğru olanı da budur. Bu, aynı zamanda toplumda demokratik düşüncenin, fikir ve düşünce üretiminin varlığının ifâdesidir. Ve zihin dinamizminin ifâdesidir. Ne var ki, adı geçen bu gruplar, târihî değerlerimiz ve şahsiyetlerimizle ilgili konularda taban tabana zıt görüşlere sahipse; birinin millî kahraman olarak gördüğü târihî şahsiyeti, diğeri hâin veya değersiz buluyorsa; birinin mânevî duygularla yüceleştirdiği dinî şahsiyeti, diğeri değersiz buluyor veya aşağılıyorsa, burada bir yanlışlık, bir yetersizlik ve bir kültür çözülmesi var demektir.

Bu yanlışlığın ve yetersizliğin meydana gelmesindeki sebeplerin başında, maalesef, eğitim ve öğretimi görmekteyiz. Eğitim ve öğretim, okul öncesi eğitimden lisansüstü eğitime kadar yetiştirdiği kişilere ilmî düşünme davranışı kazandırabildiği ölçüde, toplumdaki bu yanlışlık, çarpıklık ve yetersizlikler azalacaktır. Unutmamalıyız ki; ancak insanları iyi eğitilmiş bir toplum demokrasiyle yönetilebilir.

Bir toplumda, inat ve ısrarla birinin ak, diğerrinin kara dediği kişi ve grupların çokluğu; devlet yönetiminde hiç şüphesiz demokrasiyi yıpratır ve polisiye yönetimleri özendirir. Bunun önüne geçmenin en tesîrli yolu o toplumda ilmî düşünmeyi hâkim kılmaktır. Bu da, ancak eğitimimizi hem nitelik (kalite), hem nicelik (sayı) bakımından hızla geliştirmekle olur. Millet ve devlet olarak eğitim ve öğretim için hiçbir fedâkârlıktan kaçınmamalıyız. Çünkü; gelecekte âileyi, MEDYA'yı, okul yönetim ve öğretim kadrosunu, toplumu ve toplumdaki çok çeşitli sosyal grupları, eğitim ve öğretimden geçirilen bu insanlar meydana getirecektir.

O halde, hemen her ülkede eğitim sistemi, toplumdaki diğer eğitim etkinliklerine (aile, sosyal gruplar, basın-yayın gibi) göre daha merkezde yer almaktadır. Bu konumu ile de, eğitim sistemi, daha hayatî olmaktadır.

Bir toplumun, bir milletin geleceği için hayatî önem arzeden eğitim sisteminin amaç, hedef ve programlarının, âilede ve toplumda yaşayan değerlerle tam bir uyum ve denge içerisinde bulunması gerekmektedir. Bu, aynı zamanda eğitim sisteminin daha tesîrli olmasını ve daha aktif, daha müsbet ve daha verimli nesiller yetiştirmesini sağlayacaktır.

Mart 1994/ANKARA

KİTAP TANITMA

MİLLETLERİN HÂFIZASI

İ. Aydın YÜKSEL

Milletlerin bir nevi hâfızası diyebileceğimiz arşivlerinin dün olduğu kadar bugün de -hatta daha fazla- önem kazanmış olduğu açıktır. Bu hâfıza, milletlerin kendisi için olduğu kadar, münâsebette olduğu komşuları ile de yakından alâkadardır. Bu yakın alâka Osmanlı Devletinin çok uzun süren hâkimiyetinden dolayı çok daha fazladır. Bu sebeplerden dolayı da hem Osmanlı Devletinin ve hem de bugün onun bırakıp çekildiği Avrupa, Asya ve Afrika üçgeni içindeki devletlerin târihlerinin yazılabilmesi için, Osmanlı Devlet arşivlerinin muhakkak gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bugün komşumuz olan veya olmayan otuza yakın devletin hâfızaları ile hâfızalarımız bir noktada birleşmektedir.

Bugün, devletler arasındaki siyâsî ve hukûkî ihtilâflar için olduğu kadar, kendi sosyal ve ekonomik yapımız hakkında da başvurulacak kaynaklar ancak arşivlerdeki çok çeşitli belgelerdir. Fakat bu değerli malzemenin faydalanabilmek de, arşivlerin önce iyi bir muhâfaza altında ve iyi bir tasnifle kataloglarının hazırlanmış olmaları ile mümkündür.

Bugün elimizde bulunan milyonlarca vesîka, kendimizi ve komşularımızı tanımak ve tanıtmak hususunda daha da önem kazanmaktadır. Devlete âit yazılı bilgilerin tesbîti ve kayıt işinin geçmişinin çok eskiye, Uygur Türklerine kadar dayandığı bilinmektedir. Daha sonra bilhassa

Anadolu Selçukluları döneminde bunun bir devlet an'anesi olarak Osmanlı idâresine intikâl ettiğini görmekteyiz. Önceleri özel dâirelerde tizlikle korunan yazılı vesîkalar, devletin genişlemesi ve muâmelâtın artması ile bazı başka tedbirlerin alınmasını icâbettirmiştir. Zîrâ, zaman içinde vukû bulan kazâlar, elverişli olmayan şartlar yüzünden bu kıymetli evrâkın kaybı ve tahribi ile karşılaşmıştır. Bunun için gerekli tedbirlerin devlet tarafından alındığını yine vesîkalardan anlamaktayız. Ancak ne hazindir ki, cumhuriyetin ilânı ile Osmanlıya yaratılan nefret ve kasıtlı ihmal ve tahriplerle mühim mikdarlara varan vesîkalar yok edilmiştir. Birçok resmî ve husûsî evrak çöplere atılmış, toprağa gömülmüş veya yakılmıştır. Bunların canlı şâhitlerinin bir kısmı hâlâ hayattadır. 1931 yılında mühimce bir miktar arşiv belgesinin Bulgarlara balyalar hâlinde okka ile hurda kâğıt olarak satıldığı ve vagonlarla gönderildiği bilinmektedir. Bunlardan bir kısmının, merhûm İ.H.Konyalı'nın ferdî gayretleri ve mücadelesi ile kurtarıldığı bilinmektedir. Rus ve Çin kültür ihtilâlinde bile rastlanmayan böylesine kendine yönelik bir düşmanlığı aklın kabul etmesi zordur.

Gerçek mânâdaki arşivciliğin 1846'da başlamasıyla belgeleri muhâfaza için özel binâlar yapılmış ve tasnif çalışmaları ciddî olarak faaliyete geçirilmiştir. Fakat bu 7 milyon belgenin yüzde doksanın son yedi yılda işlem görmüş olması, mes'elenin ancak yeni yeni ciddî boyutlarda ele alındığını göstermektedir. Dönemin hükûmet başkanı olan merhum Turgut Özal'ın bunu bir devlet politikası hâline getirmesi ile başlayan çalışmalar, nihâyet semeresini vermeye başlamıştır.

Bugün, bu zor ve çileli işe soyunan kişi Devlet Arşivleri Genel Müdüri Sayın **İsmet Binark**'tır. Maddî menfaati bulunmayan ve sâdece fedâkârlık isteyen böyle bir yükün altına gönüllü olarak, hizmet aşkıyla giren İsmet Binark Bey yıllarını kütüphâyecilik ve arşivcilik sâhâsında çalışarak geçirmiştir.

Devlet arşivinin muhâfazası ve tasnifi ile birlikte, belgelerin bütünüyle veya kısmen tanıtılması, bunlara âit katalog, envanter veya rehber gibi monoğrafik veya daha geniş muhtevâlî eserlerin hazırlanması ve ya-

yınlanmasının gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. Bu fikir ve karar ile yoğun bir faaliyet içine girildiği görülmektedir. Bunun için de çeşitli ülkelerdeki Osmanlı dönemine âit malzemelerin tesbit ve te'mini yoluna gidilerek, Makedonya, Romanya, Bulgaristan, Macaristan ve Azerbaycan ile işbirliği sağlanmıştır. Bulgaristan arşivinden 21140 sâhife'yi bulan mikrofilm çekimi yapılmış olduğunu öğrenmiş bulunuyoruz. Bunların en kısa zamanda ilim âleminin istifâdesine sunulacağına eminiz.

Sn. İsmet Binark'ın gerek Genel Müdürlüğü ve gerekse yardımcılığı sırasında yoğun bir çalışma temposu ile peşpeşe çıkardığı bir takım kıymetli çalışmaların yekûnu 51'i bulmaktadır. Bunlar, Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü yayını olarak 1993 yılında neşredilmiş 3, Osmanlı Arşivi Dâire Başkanlığı yayınları olarak biri 1982 ve diğerleri 1992-93 ve 94 târihli 13 mühim eser olarak görülmektedir.

Başbakanlık Devlet Arşivleri bu faaliyetleri ile 1992 yılında Türk Ocakları'nın "**Osman Turan Türk Ocağı Türklük Armağanı**" ve 1993 yılında da "**Türkiye Yazarlar Birliği**"nin "**Kitap Yayıncılığı**" dalındaki ödülüne lâayık görülmüştür. Yapılan bu seviyeli ve ciddî çalışmalar devlet erkânımız ile Kıbrıs Cumhurbaşkanı Rauf Denktaş'ın teşekkür, tebrik ve övgülerine mazhar olmuştur.

* * *

Yukarıda rakamlarla verilen neşriyâtın bir kısmı Genel Müdürlüğün iç teşkilâtı ve hizmetleri ile ilgilidir. Ancak mühim bir kısmı ise millî kültür ve târîh açısından fevkalâde kıymetlidir. Biz burada bunlardan bazılarını zikretmek istiyoruz:

1. Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri (1911-1921 târihleri arasına âit 106 Belge) Ank. 1993

2. Osmanlı Fermanları, Ottoman Fermans., Osmanlı Fermanları Sergi Kataloğu, (80 aded müzehhep ferman ve berat) İst. 1992

3. Osmanlı Devleti ile Kafkasya, Türkistan ve Kırım Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dâir Arşiv Belgeleri, (1687-1908 târihleri arası) Ank. 1992
4. Osmanlı Devleti ile Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münâsebetlere Dâir Arşiv Belgeleri, I-II. (1578-1914 ve 1575-1918 arası) Ank. 1992
5. Bosna Hersek ile İlgili Arşiv Belgeleri (1516-1919 arası) Ank. 1992
6. Musul-Kerkük ile İlgili Arşiv Belgeleri (1525-1919 arası) Ank. 1993
7. 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) Tıpkı Basım, Ank. 1993
8. 3 Numaralı Mühimme Defteri (966-968/1558-1560) Özet ve Transkripsiyon, Ank. 1993
9. 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri, (937/1530) Kütahya, Karahisar-ı Sâhib, Sultan Öntü, Hamid ve Ankara Livâları, Tıpkı Basım ve Dizin, Ank. 1993
10. Osmanlı Belgelerinde Ermeniler (1915-1920) Ank. 1994
11. Hüseyin Nâzım Paşa, Ermeni Olayları Târîhi, Ank. 1994
12. Bulgaristana Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları, Ank. 1993
13. Çeşitli Bibliyografyalar.

Yukarıda sayılan kıymetli neşriyâtın içinden elimizde bulunan son dört eserden bahsetmek ve tanıtmak istiyoruz. Bu çalışmaları gerçekleştirdi-

renleri, başta Sn. İsmet Binark ve yardımcıları ile değerli ilim adamlarını tebrik ediyor ve bu neşriyâtın devâmını temennî ediyoruz.

A. 3 Numaralı Mühimme Defteri, (966-968/1558-1566)

Tıpkı basım, özet ve transkripsiyon, Ankara 1993

(İki cild hâlinde), 570; LIX, 816 s., (Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Dâire Başkanlığı, Yayın Nu.12, Dîvân-ı Hümâyûn Sicilleri Dizisi)

a) Tıpkı Basım: Sarı boyama kuşe kâğıt üzerine çok temiz bir baskı ile neşredilmiştir.

b) Özet ve Transkripsiyon: Devlet Arşivleri Genel Müdürü İsmet Binark'ın proje yöneticisi, Gn.Md. Yardımcısı Necati Gültepe ve Osmanlı Arşivi Dâire Başkanı Necati Aktaş'ın da proje sorumlusu olduğu, alfabetik sırayla, Nezihi Aykut, İdris Bostan, Murat Cebecioğlu, Feridun Emecen, Müctebâ İlgürel, Mehmet İpşirli, Cevdet Küçük, Özcan Mert, Abdülkadir Özcan, İlhan Şahin, Hüdaî Şentürk ve Mustafa Çetin Varlık gibi seçkin ilim adamları tarafından yayına hazırlanan bu fevkalâde mühim eser, Dîvân-ı Hümâyûn'da alınan kararların, ferman şeklinde düzenlenerek ilgililere gönderilen emirnâmelerinin sûretleridir. Mevcut altı aded defterden biri olan bu defterde 1665 aded hüküm kaydı bulunmaktadır. 16. yüzyıl Osmanlı dönemindeki idârî ve siyâsî müesseseler için çok önemli bir kaynaktır. Bu kaynağa göre Osmanlı Dîvân-ı Hümâyûnu'nun ne kadar hurda teferruatla uğraştığı anlaşılmaktadır.

Eser, İngilizce olarak Başbakanlık Müsteşarı Dr. Yücel Edil'in bir "Önsöz"ü ve İsmet Binark'ın "Sunuş"u ile takdim edilmekte ve bir indeks ve bibliyografya ile son bulmaktadır. Defterdeki kayıtlardan konularına göre bir sınıflandırma yapıldığı takdirde şunlar görülmektedir:

1. Fransa, Nemçe (Avusturya) ve Macaristan, Portekiz, Venedik ve İran gibi devletler ile olan her çeşit münâsebet ve Kıbrıs, Yemen, Tunus, Mısır ve Bahreyn, Kırım, Mekke ve Medine gibi eyâlet ve kaza merkezlerine yazılan hükümler,

2. Şehzâde Selim ve Bâyezid arasındaki ihtilâflar,
3. Arâzî tahrirleriyle ilgili memurlara gönderilen hükümler,
4. Ordu ve donunmaya ait sefer emirleri, mühimmat ve yığınaklar için kadılıklara yazılan emirler,
5. İstanbul veya diğer şehir ve kalelerdeki îmar faaliyetleri ve su, et ve çeşitli zahîre ihtiyaçları için gönderilen emirler,
6. Narh, maden işletmeciliği, hubûbat ihrâcının yasaklanması hakkında emirler,
7. Vakıflar ile, devletin diğer müesseselerinin yapısı hakkında ve işleyişine dâir hükümler ve emirler,
8. Halkın şikâyetleri, âdî suçlar, kalpazanlık hakkında hükümler ve emirler,
9. Çeşitli bölge ve yöreler arasındaki ihtilâflar ve yeni fetihlerle ortaya çıkan mes'eleler hakkında hükümler,
10. Halka iyi muâmele edilmesi, adâletle iş görülmesi hakkında hükümler,
11. Devlet adamlarını görevlendirme, tevcih ve tâyinler için yazılan emirler.

Konu başlıklarından anlaşıldığı üzere, neşredilmiş olan bu mühimme defteri; idâre, siyâset ve hukuk târihi bakımından büyük bir kıymet ifâde etmektedir.

B. 438 Numaralı Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu Defteri I

(937/1530) Kütahya, Karahisar-ı Sâhib, Sultan-Önü,
Hamid ve Ankara Livâları, Dizin ve tıpkı basım. Ank
1993, XXII, 108, 209 s., Defter-i Hakanî Dizisi: 1

Bu eser, Gn.Md. İsmet Binark, Gn.Md. yardımcısı Necati Gültepe ve Osmanlı Arşiv Dâiresi Başkanı Necati Aktaş'ın yönetim ve sorumluluğunda, arşiv personelinin teşkil edilen bir ilim hey'eti tarafından hazırlanmıştır. Başbakanlık Müsteşarı Dr. Yücel Edil'in Türkçe ve İngilizce "Önsöz"ü ve İsmet Binark'ın "Sunuş" yazısı ile takdim edilmekte ve başta arşivler olmak üzere, özellikleri, tapu tahrir, mühimme, ru'us defterleri, şer'i siciller ve vakfiyeler hakkında bilgi verilmekte ve tapu tahrir defterlerinin yayın projesi ile Kanunî dönemine rastlayan tahrir defterlerinden bir kısmının yayınlanmasının hedeflendiği müjdesi verilmektedir. Ayrıca değerli ilim adamı Prof. Dr. Halil İnalcık tarafından hazırlanan "Giriş"te, yararlanılan defterlerin listesi ile birlikte mühim bilgiler bulunmaktadır.

Neşredilen 1530 târihli defterde "Muhâsebe-i Vilâyet-i Anadolu" başlığı altında, eyâletteki pâdişah, vezir, ümerâ ve hâce hasları, arpalıklar, kethüdâ, sipâhî, bâzdâr, kale muhafızları, piyâde ve müsellemler tımarları özet olarak verilmiştir. Livâların XVI. asırdaki yerleşim birimleri haritalarda gösterilmiş, kişi, cemaat ve yer adları dizini ve metnin bir fihristi verilerek istifâde kolaylığı getirilmiştir.

C. Osmanlı Belgelerinde Ermeniler, 1915-1920, Ank. 1994

O yıllara âit 272 aded belgeyi ihtivâ eden bu eser, ilgililerin ve araştırmacıların hizmetine sunulmuştur. Başbakanlık Müsteşarı Dr. Yücel Edil'in ve Genel Müdür İsmet Binark'ın Türkçe ve İngilizce önsözü ve sunuşu ile başlamakta ve konuyu açıklamaktadır. Birinci bölümde, Ermeniler'in göçe tâbî tutulması, sevk edilen bölgeler, sevk şartları, Türk ve Ermeni münâsebetleri anlatılmıştır. Dikkat çekici olan nokta, iskânın bütün bölgelerde olmadığı; hasta ve âmâlar, katolik ve protestan mezhebinin olanlar, asker ve âileleri, memurlar, tüccarların bu geçici iskândan muaf tutulduğudur. Tehcirde; Ermeniler'in iâşe masrafları, yollarda korunmaları ile muhtaç ve güçsüz olanlara yardım edilmesine dâir bir hayli belge bulunmaktadır. Bu âdil ve şefkat dolu himâyeye rağmen, yediği ekmeğe ve tuz hakkını gözetmeyen Ermeni çeteciler Avrupa devletlerince himâye ve destek görmüş ve bugün de görmektedirler.

D. Hüseyin Nâzım Paşa ve Ermeni Olayları Târîhi, (İki cild)

Ank. 1994

Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü tarafından yine 1994 yılı başında iki cild hâlinde neşredilen bu mühim eser, devrin Zaptiye Nâzırı Hüseyin Nâzım Paşa tarafından Sultan II. Abdülhamid'e sunulan rapordur. Hüseyin Nâzım Paşa, 1854-1927 târihleri arasında İstanbul'da yaşamış ve 1897'deki Zaptiye Nâzırlığı döneminde kendisine intikal eden bilgileri değerlendirerek "Ermeni Târîh-i Vukuâtı" adıyla kaleme almıştır. Yine Başbakanlık Müsteşarı Dr. Yücel Edil'in ve Genel Müdür İsmet Binark'ın "Önsöz" ve "Sunuş"u ile takdim edilmiştir. Ayrıca Hüseyin Nâzım Paşa'nın hayâtı ve bir bibliyografya ilâve edilmiştir. Bu eserdeki belgelerden; Ermeni mes'elesinin İngiltere, Rusya ve Fransa'nın Osmanlı toprakları üzerindeki menfaatlerinin sonucu olarak çıkarılmış olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

Son söz olarak; Sayın Müsteşar Dr. Yücel Edil'i ve Sayın İsmet Binark ve yardımcılarını, üstün gayret ve fedâkârlıklarla gerçekleştirdikleri hizmetleri için tekrar tebrik etmek istiyoruz.

Ve bu çalışmaların devamını temennî ediyoruz.

SÂMIHA AYVERDİ'NİN BİRİNCİ İRTİHAL YILDÖNÜMÜ MERÂSİMİ HAKKINDA

Prof. Dr. Bayram YÜKSEL

22 Mart 1993'de Hakk'ın rahmetine kavuşmuş bulunan **Sâmiha Ayverdi**'nin birinci vefât yıldönümü dolayısıyla Kubbealtı Akademisi Kültür ve San'at Vakfı 19 Mart 1993 cumartesi günü İstanbul Fetih Cemiyeti salonunda bir toplantı tertiplemiştir.

Açış konuşmasına, "Bu dünyâyı bir kadir gecesi şerefendirip bir başka kadir gecesinin nurlarına karışarak öteki dünyâya geçen Sâmiha Anne" cümlesiyle başlayan Dr. İ. Aydın **Yüksel**, kısa ve özlü konuşmasıyla günün mânâ ve ehemmiyetini anlattıktan sonra sözü Ergun Göze'ye bıraktı.

Gazeteci yazar Ergun Göze de konuşmasında: "O bir millî vicdandı, millî hâfıza idi; bu sebepten bilhassa son senelerinde söyleyeceklerini hep hâtıralar içinde bize aktarmıştır.

Millî haysiyetimize, millî şerefimize istikbâlimize âit herşeye karşı dâima en hassas olanımızdı, dâima en önce müdâfaya geçen, tedbîr alanı. Bir hizmet, bir millet eri olduğu için, eğer o gün rahatsız olmayıp Merkez Efendi'de ben de bulunabilseydim, imam efendinin '*Hâtun kişi niyyetine!*' dâvet ettiği cenâze namazına, şeriâtin zâhirine baş kesen bir insan sıfatıyla ittibâ edecektim; amma içimden de şeriâtin, bâtınına sığarak '*Er kişi niyyetine!*' diye düzeltecektim. Zirâ o ricâldendi, insan-ı

kâmil idi." diyerek Sâmiha Ayverdi hakkındaki duygu ve düşüncelerini dile getirdi.

Mikrofona dâvet edilen Prof. Dr. Kenan **Gürsoy** berrak bir ifâdeyle batı felsefesini, îmânını târif ve tavsif ederek, Batı'nın insanı dâima ikiye böldüğünü, parçaladığını, dolayısıyla ya maddî ya da mânevî tarafını üstün tuttuğunu; bugünkü Batı'nın madde ile mânânın arasını aç aça dünyevî umurda üstünlükler kazandığını, fakat, insanı dâima ikilikler içinde bıraktığını ifâde etmiş; Sâmiha Ayverdi'nin ise, bunun tam tersine; inandığı ve tamâmıyla Hz. Peygamber'den kaynaklanan tasavvuf esasları gereğince insanı; dünyâsı için âhretini, âhreti için dünyâsını terke zorlamayan; akli îmâna, îmânı akla üstün tutmayan bir anlayışla bütünlemiş olduğunu belirtmiştir.

Prof. Dr. Kenan Gürsoy sözlerinin devâmında özetle:

Sâmiha Ayverdi'yi işleyen irâde, O'nun bir mûcize olmasını arzula-mış öyle de olmuştur. Doğumu ile, hayâtı şahsiyeti ile, yaptıkları yazdı-kıları ve günlük hayâtı ile velhâsıl herşeyi ile topyekûn bir mûcize oldu-ğunu ifâde etmiş; hattâ vefâtının dahî bir mûcize, bize bir işâret, bir ümit ol-duğunu belirterek, 22 Mart, tabi'atta uykudan uyanıklığa, ölümden diri-me geçiş; kendilerinin kelimeleriyle bir 'Halk-ı Cedîd'dir diyerek, bugü-nün aynı zamanda millî halk-ı cedîdimizin başlangıcı olması temennîsi ile sözlerini bağlamıştır.

Bilâhare, Kubbealtı'nın bir kadirşinaslıkla, Sâmiha Anne'nin hem sevdiği hem de ikrâmdan zevk aldığı boza ile gelenleri ağırladığı kısa bir aradan sonra sözü Prof. Dr. Oktay **Sinanoğlu** almıştır.

Oktay Sinanoğlu kendilerini nasıl tanıdığını ve irşadlarıyla nasıl ay-dınlandığını anlatarak Sâmiha Ayverdi'nin bir bakıma Üveysî evlâdı ol-duğu mânâsına gelen konuşmasında, O'nun başlattığı kültür ve îmân pa-zarının devamlı ve mübârek olması niyâzıyla sözlerini bitirmiştir.

Emin Işık Hoca ise; her ne kadar 'Er' yâhut 'Hâtun kişi' diye niyet edilip tekbr alınır da Sâmiha Anne gerçekten 'Anne'dir diyerek onun

analığının devletimizin, milletimizin sınırları içine sığdıramıyacağını ve bütün cihânın anası olduğunu belirtmiş, dinin yüzde doksanın din ulularından öğrenilebileceğini; işte Sâmiha Anne'nin de bu yüzde doksanı öğretenlerden bir müstesnâ olduğunu bildirmiştir.

Bir kimsenin bu denli ana yüreğine sâhib olması için işin çilesini önce kendisinin çekip hâl edinmesi gerektiğini ifâde ile, "İşte bu sebepten Sâmiha Anne 'hâl ehli' idi, öteki ilim ehlinden farkı bu idi. O, sanki tek başına bir millet idi, milleti için yanardı, tutuşurdu." diyerek sözlerini bağlamıştır.

En sonunda da dinleyicilerden gelen istek üzerine Hâfız İsmail Ka-
raçam tarafından tilâvet olunan aşr-ı şeriften sonra misafirler ikrâmlarla uğurlanırken gönülleri Sâmiha Anne ile dolu olarak oradan ayrıldılar.

Not: Konuşmaların tam metnlerinin Kubbealtı Mecmûası'nın gelecek sayılarında yayınlanmasını temennî ederiz.

Kubbealtı Akademisi Kùltür ve San'at Vakfı
Kubbealtı İktisadî İşletmesi'nin

BASIMA HAZIRLAMAKTA OLDUĞU ESER

OSMANLI BELGELERİNİN DİLİ

Prof. Dr. Mübahat KÜTÜKOĐLU

Mat Kuş Kağıt,
448 Sayfa,
200 Sayfalık Ekler Bölümünde
25 Renkli Resim